

ПРИМЕРИ ХИЉАДУГОДИШЊЕ КУЛТУРЕ ХРВАТА

I КЊИГА

**ПОДВИЗИ ХРВАТА У XVII ВЕКУ
(ТРИДЕСЕТОГОДИШЊИ РАТ)**

**Сабрао и превео
ДР. ЛАЗО М. КОСТИЋ
ред. професор Универзитета**

**Издање
СРПСКЕ НАРОДНЕ ОДБРАНЕ У АМЕРИЦИ
ЧИКАГО, ИЛ.
1953**

ПРЕДГОВОР

Хрвати су прогнали свим живим створовима причајући о својој “тисућлетњој култури”. Они су и сами били убеђени да за њима стоји заиста једна тако дуга периода културе, и да су њихови суседи у том погледу знатно за њима заостали: Нарочито су према Србима истицали ту своју хиљадугодишњу културу, сматрајући ове за много, много ниже у том погледу.

Хиљадугодишњи јубилеј своје културе Хрвати су обележили клањем српске невине деце и жена, отимањем њихове имовине, рушењем цркава и споменика, паљењем српских књига итсл. У новијој историји нема примера тим поступцима, а тешко га је наћи и у најстаријим историским периодима. Тај поступак Хрвата биће посебно приказан, и доклегод буде и једног Србина он ће наћи своју достојну реперкусију.

Али не само да су Хрвати у овом нашем деценијуму показали свирепства којих би се сваки Хун или Авар стидио, него уопште је сва њихова историја пуна грозота, издаја, отимачине, крађе, пљачке, убиства невиних и беспомоћних. Нема ни једног савременог народа, то значи још преосталог народа, о коме се историја тако одвратно изразила као што су Хрвати. Њихова дела описују са пуно грозде. Гдегод су се појавили, свуда су осрамотили своје име и опоганили све који су с њима сарађивали.

Њихови вође то знају. Па ипак заваравaju и своје сународнике и друге народе како су они културни и њихова историја пуна дивних стремљења. Тој фабули треба једанпут да дође крај. Хрвате треба разголитити и показати у пуној својој голотињи, а то значи онакве какви су. Нека прво Срби виде с ким су се дружили и шта могу да очекују од тих створова. Нека се по потреби и странци упозоре.

Ја сам предузео да бар један мали део њихових неваљалстава кроз новију историју изнесем, да послужим истини којој сваки научник има да служи. Овде се износе њихови подвизи у првој половини XVII века, у тзв. Тридесетогодишњем рату. После ће, ако Бог да, доћи остали историјски периоди. Ово није све, па чак ни најстрашније: “Јаком иду Мара и сватови!”

Мој посао је био необично тежак. Ја нисам историчар по струци и у овом послу сам без искуства, стојала ми је само једна библиотека на расположењу, нисам имао новаца да набављам књиге, нисам, као интернирац, имао чак ни слободу кретања. Нико ме живи није у овом раду помагао, ни материјално ни саветима. Требало је преводити са више језика, већином у старој рецензији, а никога нисам могао да консултујем.

Па ипак сам се трудио да рад остане на достојној научној висини. Ја носим пуну научну одговорност за овај рад, специјално за превод. Он је до крајности веран оригиналу. Зато је врло често рогобатан и неспретан. Мени је важније било да је веран него естетски изглађен. Страни писци су Хрвате и њихове подвиге карактерисали веома незгодним изразима, најстрашнијим што овакви списи уопште садрже. Гдегод нисам могао да нађем потпуно адекватан израз, ја сам употребљавао српски блажи израз, јер не желим да овом делу дам изглед памфлета. Свуда су извори из којих су подаци црпљени најпрецизније цитирани: пун наслов, издање, страна итд. Свакоме је слободно да провери ове податке.

Узимани су само карактеристични ставови и они где се Хрвати изречно спомињу. Да се друкчије поступало, књига би била бар десет пута обимнија и не би могла наћи издавача. За карактеристику једног периода хрватске “тисућлетне” прошлости, ово је сасвим довољно. Остали периоди су такођер обрађени и рукописи се налазе на сигурном месту.

Ја верујем да ће књижица деловати, на Србе бар, као бомба. Нико од њих није ни сањао шта све страна наука о Хрватима садржи.

У Југославији, коју су Хрвати толико мрзели, било је забрањено износити ма шта неповољно о њима. Наша званична емиграција продужује ту политику са још више обзира. Ја, који сам цео живот служио науци и истини, не могу имати никаквих других обзира ни сад.

Видовдан, 1951.

Др. Ј. М. Костић

I. ПОДВИЗИ ХРВАТА ПРЕМА САВРЕМЕНИМ ХРОНИКАМА ПРВЕ ПОЛОВИНЕ XVIII ВЕКА

1.

Прво треба почети са чувеном хроником Театрум Еуропум (Европска позорница), која је почела излазити још за трајања Тридесетогодишњег рата и у безброј издања описала догађаје од 1618 до 1718. Започета је од Абелина, а затим продужена од многих настављача. Овде употребљено дело је једно од првих. Оно је прецизно наведено у Литератури под 1).

У том делу се на много места спомињу Хрвати. Овде су цитирани само они ставови који и у наслову са стране спомињу Хрвате.

Тако нпр. страна 569 првог скупног тома, уз маргинални наслов: “Хрвати, пошто су неко време тирански газдовали, бивају потучени од Мађара” (опис се односи на годину 1621). У тексту стоји:

“У међувремену је једна велика гомила Хрвата, која је после борбе код Прага извршила велики плен не само од непријатеља него и од пријатеља, и која је на више места сасвим варварски газдовала помоћу пљачке, отимачине и пожара према женама и мушкарцима, а онда напустила дужност и упутила се према Пољској, била од Маџара сачекана и потучена”.

На страни 737, која описује догађаје из год 1622, налази се маргинални наслов: “Хрвати зло газдују у земљама маркгрофа од Дурлаха”. Тамо стоји:

“У међувремену шврљаху Тилијеви војници много у околне крајеве и нарочито чињаху Хрвати и Козаци велике штете у земљи маркгрофа од Дурлаха (који се у то време држао сасвим по страни од рата) убијајући, пљачкајући и палећи све до граница Виртенберга, све су кукавно опустошили, разбијали су дна буради, просецали кревете и расипали перје, деци су отсецали главе а потом су их у комаде секли, а и родитеље су бедно удешавали ако су их се домогли а нису их одмах уморили. Они су се скитали и до Боденског језера, на чијим обалама су Швајцарци били на опрезу и многе побили, тако да

се нису више усуђивали да се у брдима појаве. На другим местима су одвели много стоке и начинили неисказане штете”.

На страни 941 (године 1625) стоји маргинално: “Тилијева војска, а нарочито Хрвати рђаво газдују у Брабанту”, док у регистру стоји: “Хрвати газдују у Брабанту горе него Турци”. У тексту пише:

“У колико се војска, дошавши из Рајха у Брабант, а нарочито Хрвати врло варварски понашали, они су разбијали сандуке и ковчеге, људе страховито мучили и злостављали, нити су штедели лица духовног нити световног сталежа, понека су места запалили и при томе и засејана поља срамно упропастили. У Безбеку (у земљи пријатеља) починили су страховита неделла. Неки Хрвати су покушали да отргну једној жени дете из наручја, да би га живо испекли..., али пошто га је она чврсто држала, отсекли су јој прсте, а њеном мужу гркљан пресекали. На тај начин су били озлоглашени да тако поступају, да ће их се људи читаве генерације сећати.... Због њих су се сељаци повлачили из свих места. Извесни војници из брда с оне стране Соме предали су се били њима јер су им ови (Хрвати) обећали да ће им поклонити живот, па ипак су им отсекли ноге и руке, а потом их у комаде исекли”....

2.

На страни 98 и 99 другог тома, штампаног нешто мало доцније²), налази се овај текст о понашању Хрвата у години 1630:

“...Хрвати су такођер са пљачком и другим нечовечним делима (као нпр. у Телдеру, Димену, Велу и околини) све опустошили, поједине људе и жене узели собом, са њима врло тирански поступали, некима откинули носове и уши, једном човеку ископали оба ока и руке одрали, ни децу нису штедили, па ни неутрална лица, чак су злочине вршили и над поданицима грофа Хенрика од Берга, и свуда варварски поступали.”

На страни 342 (година збивања 1631) описују се чарке између царске и шведске војске у Браденбургу и појединачни преподи. Ту су “Швеђани врло богат плен задобили од Хрвата, јер су ови имали или појасе пуне злата односно сребра уз тело, или читаве плоче злата и сребра набијене на прсима, на челима, на уздама коња, и на седлима, пиштољима и сабљама, што је ово добро дошло многима који је то умео боље да употреби”.

На страни 368 описује се освајање Магдебурга у год. 1631, где су се Хрвати нарочито прославили. Ту, између осталог, стоји:

“Кад се напослетку отвори капија, кад коњица и Хрвати бише пуштени унутра, тада је заправо почело пљачкање, отимање, мрцвареље, срамоћење девојака и жена, и поступало се преко сваке мере ужасно и грозно. У цркви Катарине они су педесеттројици, углавном жена, сасвим немилосрдно одрубili главе, ту су оне пронађене мртве са савијеним и преклопљеним рукама. Неке су жене приликом порођаја од тиранских војника погубљене. Уопште не може да се опише ни изрече какав је то био јад, каква беда и жалост”....

(затим после кад је ватра настала). “Они су ипак, поред коња и нешто стоке, одвели собом у логор много жена и девица са нешто мушкараца, повезане ланцима, женске су ту злоупотребили у њиховој ђаволској пожуди на бедан начин, да су многе, нарочито мале девојчице од десет или дванаест година, које такођер нису поштедели, морале платити главом”....

(у продужењу стр. 369) “Следећи дан су рано изјутра царски и Лигини војници (Католичке лиге, Тилијеви војници су били махом Хрвати) изашли и почели да визитирају и пљачкају подруме, није их то сметало што су били пуни паре и дима, тако да су многи од њих ту се угушили, па ипак су плен пажљиво тражили. Пошто су грађани њихово најбоље и најотменије покућанство пренели у подруме ради артиљериске ватре, дочепали су се још доброг плена у одећи, накиту, сребрном посуђу, сланини и маслу, а такођер је било више хиљада буради пива....

Тада је наступило ждерање и пијанка, које су три пуна дана узастопно трајали и тако је прослављена магдебурска свадба како ју је Тили назвао (Магдебург значи буквално “девојчин град”), а све су то јадни преживели и заробљени Магдебурци морали да посматрају са жалосним и болним очима....

10, 11 и 12 маја се тако жалосно јаукање и дерање од преостале деце чуло, која су стално довикивала оца и мајку и која због неразумности нису могла да саопште чији су. Нека су седела поред својих побијених родитеља који су на улицама лежали у крви, и увек су дозивали и викали: о тата, о мама! Нека су деца сисала њихове мртве дојке и при томе тако жа-

лосно се драла да би се и камен у земљи смиловао и да би се најокругнији тирани покренули на самилост”...

3.

У делу Театрум хисторие (Историска позорница), штампаном 1641 налази се такођер укратко описан јад Магдебурга, у другом тому, стр. 149³):

“Кад је напослетку отворена капија и кад су унутра пуштени коњица и Хрвати, тада је тек започело право пљачкање и убијање, и уопште највећи јаук и жалост (куку и јаох) свуда су се видели и чули...”

Ипак су, поред коња и нешто стоке одвели собом у логор са нешто мушкараца много жена и девојака, све повезане ланцима. Жене су ту према својој пожуди употребили и иначе поступали као загорчени војници.”

На страни 324 истог дела описује се један мали догађај из 1634:

“Да би ову претрпљену штету донекле реванширали и осветили, неколико је командованих Хрвата и неколико драгона упало после поноћи у предграђе Бреславе испод Николине капије, где су се налазиле две чете шведске војске, од којих су 13 или 14 заробљени, а у предграђу на разним местима положили ватру: они би цело предграђе запалили и сажegli да их нису из града истерали. Они су се одмах окренули и побегли. Био је велики пожар и две су дуге улице до темеља изгореле.”

4.

У извештају тадашњег Магдебуршког констаблера (то је био неки еснафски старешина) налази се о Хрватима овај пасус (према Бенсену⁴):

“...пошто су многи Хрвати пребродили Лабу (Елбу, реку), јер је вода била врло мала, и тако наше људе опколили, и многе побацали у воду и смакнули, то се рђаво збило, једно жалосно клање и убијање да нико кога је непријатељ затекао није био поштеђен, ни жене ни деца, тако да се то не може довољно описати”.

5.

Извештај другог очевица, тадашњег градског главног писара Данила Фризеа из Магдебурга гласи опет према Бенсену:⁵)

“Наше преклињање, а нарочито речи малог брата, дирнуше војника. Он нас пријатељски погледа и рече: “Е, то су фини дечаци”. (Он је био Нирнбержанин). Тада он рече оцу: “Ако хоћеш да са децом изађеш напоље према граду, то иди одмах, јер Хрвати долазе овамо до једног сата и тада ћеш са својима тешко остати у животу”.

Две стране даље стоји у истом извештају (страна 561 поменуто књиге⁶):

“Најзад је достигнута капија кроз коју су Хрвати прохујали и поред нас све живо посекоше”.

6.

Ево како се описују догађаји у Магдебургу према књизи Арма свецика (Шведско оружје), на страни 116 и сл.⁶):

“Пошто је град Магдебург освојен, поступано је сасвим нехришћански и нечовечно од стране војника, јер су они свакога, био млад или стар, било кога сталежа, пострелјали и проболи, и никога нису штедели, тако да су се сви становници посакривали и пузили по рупама.... Град је ускоро био запаљен на 50 или 60 места и све је жалосно у прах и пепео остављено, при чему је више хиљада људи угушено и изгорело.... Колико је људи у граду огњем и мачем пострадао, не може се заправо дознати. Већ 21 марта по новом календару 24.000 је сахрањено, а нађени су многи угушени у подрумима и сводовима. Једна девица из племства, која није могла друкчије да избегне силовање војника, сурвала се у страху у бунар и утопила се. Ко се затекао, никоме није опроштен живот, него су сви, без разлике жене и деца, прободени, као што су у цркви Катарине 53 леша пронађена којима свима су непоштедно главе биле одрубљене... Два војника су нашла једно мало дете где дречи лежећи на улици, сваки га је од њих узео за ножицу и по среди ошчупао. Са заробљеним женским лицима нарочито је рђаво поступано и опхођено, да се о томе не може довољно писати. Заробљени грађани који су тако изведени напоље, делимично су врло рђаво прошли, неки су тек на пољу, пошто им је сасвим дат опроштај замакнути били, други су пак морали, иако им је све опљачкано и сагорено, да се откупљују са знатном сумом новца ако су је међу пријатељима у комшилуку могли да нађу...” На страни 118 наводи писац шта су радили са једним заробљеним официром из Магдебурга: “... он је од војника

изведен на коњу преко јарка . . . онда су му се приближили, проишали му метак кроз бутину, са једном партизаном (посебна врста мача са две оштрице) усекли у главу јаку рану, и свом снагом навалили на њега и ударили га, тако да је он у немоћи пао с коња, а онда су му одузели шешир, мач, оковратник, рукавице, опасач, чизме и потпуно гола би га свукли да то није спречио гроф Папенхаим” (генерал). “21 марта по старом календару је опроштен живот свим заробљеним свештеницима из Магдебурга сем једног који је испред олтара у цркви Јована у комаде сасечен. Свакоме је било слободно да иде куд хоће, али Д-р Гилбертус, парох при Св. Улриху је задржан натраг, одведен у Ванслебен и ту окован у гвожђа. Разлог је да су га неки код генерала Тилија просочили да у проповеди напада папу”.....

7.

У једном “истинитом извештају” из године 1632 налазе се два отштампана писма из почетка пређашње године⁷⁾. Прво писмо из Цербста, писано 11 јануара 1631 гласи у респективним деловима:

“Овде се пак јавља да је 4 јануара, на дан три Краља, око 9 сати подна откомандован у Гомерн пуковник Клајнер са шест чета коњице, међу њима једна чета Хрвата и неколико драгона.... Ту је један човек прободен, један стрељан, једном старом болесном човеку су уши отсечене . . . све жене, старе и младе које су заточене, осрамоћене су, цела варошица опљачкана, сви сандуци, ковчези, врата, прозори, пећи, једном речју све што је ту било, у самој варошици или у кнежевској канцеларији, све је порушено и у ништа претворено, сва залиха у житу, пиву, вуни и осталим животним намирницама утрошена је или собом однесена. Што од пива, вина и жита није могло да буде прождрано, полокано и однешено, то је бачено на земљу, ногама гажено, бурадима пива и вина избијена дна, а пиво и вино проливано на земљу. То је трајало четири сата.”

Друго писмо из Барбиа које описује шта је та војска радила исте вечери у Милингену скоро је истоветно.

8.

У чувеној и много цитираној хроници грофа Кевенхелера⁸⁾, за кога Хајзинг каже: “Онај непристрасни и часни писац Тридесетогодишњег рата”, налазе се о Магдебургу скоро исте речи као у “Европској позорници”:

“Кад су напоследку отворене капије и коњица и Хрвати пуштени унутра, тада је тек настала права пљачка, отимачина, срамоћење девојака и жена и поступано је преко сваке мере стравично и језиво. У Катарининој цркви су отсечене главе педесеттројици лица, понајвише жена, на сасвим немилосрдан начин, и ту су пронађене мртве са савијеним и склопљеним рукама.” И даље стоји скоро исто што и у Европској позорници.

9 и 10.

Ево једна хроника на француском језику, изашла 1633 под насловом: Шведски војник⁹). Из ње морају да се наведу више места.

Стр. 347: “Без обзира на све то, Хрвати, неуморни кад се ради о походима у пљачку, покушали су на седам места око Прага да пређу обалу Мулде (Влтаве?) и да опустоше околину Пльзена: сељаци, алармирани, позвонише на узбуну, брзо се сакупише у броју до 600 људи, нађоше средства да потопе њихове лађе и следили су им на обалама, опколивши их . . . а онда су побијени без милосрђа сем неколицине који су се бацили у реку и покушали да је пливањем пређу. Али их је било мало који су могли да однесу својим друговима ове нове вести.”

Стр. 348: “Нарочито Хрвати нису никоме опраштали живот. . . . Неверност грађана наплатили су Хрвати, који су пустошили, убијали, срамотили без разлике све што им је у сусрет дошло . . .

Стр. 449. “Да су само у граду Холфелту 300 људи из пука де Мифела у комаде расечени од стране Хрвата са капетаном Гутенбергом . . .”

На стр. 620: “Хрвати, навикнути на пљачкашке походе, обично су се удаљивали, постављали у заседе . .

Стр. 624: “Хрвати на другој страни обале нису хтели остати ни беспослени ни узалудни за време док су обе армије мировале. Њихових педесет корнета (мањих коњичких одреда) опљачкаше град Хилполштајн и поставише ватру, пошто су се прво добро погостили, говорећи да они не обичавају плаћати своје угоститеље на други начин . . . Мекенхаузен, Карелсберг, Ростал и многа друга места нису била боље третирана”...

Стр. 701: “Хрвати нису заборавили ниједну врсту варварства, а показали су се проницљиви да пронађу и нове изуме за мучење јадних становника, тако нису жалили труда да дреси-

рају псе и да их туткају на крв, да се не би ничим другим хранили него стрвином. Становници Анеберга и Адорфа били су принуђени да зависе од самовоље ових шинтера и они су пролазили кроз њихове руке. Није се ништа друго чуло него јаукање, није се ништа друго видело осим ватре и крви за време њиховог боравка (хрватског), а пошто би отишли, виделе су се само рушевине и лешеве и све врсте жалосних обележја крајњег очајања.”

Стр. 704: “Шопау је прошао на исти начин и послужио је као шаховско поље свирепости Хрвата који су се ту купали у крви и пронашли како да потхрањују своју веселост.”

Стр. 705: “Холкови Хрвати имали су храброст да учине једну кавалкаду (да свечано пројаше) према Дрездену, да поставе ватру у предграђу и да пркосе Саксонцима до крајности, али су се они показали као рђави муштерије, и нису имали чим да се похвале, јер топ испален са бастиона и јарка испретуре њихове ескадроне и натера их на бекство, пошто је један број њих побио и унаказио, које су морали да оставе као залогу свога јунаштва. Горе је било да су јадни сељаци патили.....”

Стр. 45: Швеђани су били запазили да Хрвати “имају појасе пуне дуката, и да су надевени плочама злата и сребра.”

Стр. 59: “Фирстенвалд је био заузет у пролазу од стране Швеђана, потом Цеденик (Жедник?) чуван од пет чета Хрвата, који су ту оставили 150 лица са својим пленом. Најхитрији спасише се бекством, а остали су послати у Шведску да би их запослили у рудницима, што је била редовна казна заробљеним Хрватима”.

Стр. 746: “Хрвати, пре него се удаљише, наложише ватру свуда око Нирнберга, и потрудише се да оставе вечне или бар дуге трагове свога боравка. И заиста, многи тамо тврђаху да ова бујица народа од 60 до 70,000 која је била доведена пред Нирнберг, и која је изгледала као да ће покорити цело царство, није била употребљавана ни за шта друго него да копа, да прави јарке, да чини походе у пљачку, нападајући каткада коморе, и није се прославили нити освајањем неког места нити ма каквом значајном битком.”

Ова књига је преведена и на италијански још године 1634.¹⁰) Овај значајни став налази се, са истоветним изразима у италијанском преводу на страни 367 и следећој.

На стр. 738 описује се једна пљачка шведске коморе од стране Хрвата. Сам краљ (Густав Адолф) чуо је буку и “поставио бојни ред, бацивши бригаде са свих страна да спрече Хрватима пролаз . . . Тако их ухватише и . . . натераше да оставе плен, који су с тешком муком накупили.”

11.

У Познатој хроници Кемница, први и трећи део, налази се такођер неколико ставова о Хрватима. У првом делу¹¹⁾:

Стр. 70: “. . . краљевско шведски нису напротив Хрватима, као упропастителјима земље, поклањали живот (кад би они били заробљени)”...

Стр. 115: “. . . а краљевски шведски су жестоко вребали на Хрвате. Јер су они имали своје појасе око тела прилично испуњене златом и сребром; копорани су били са сребрним дугмадима опшивени; коњска опрема, седла, пиштољи и сабље сребром оковани; они су чак носили на прсима читаве плоче од злата и сребра: како би све то добро дошло неком поштену војнику (пешаку) који би то умео боље да употреби! . . .”

Стр. 353: “Јуна месеца дође непријатељ са највећим делом својих Хрвата, којих је било 45 корнета, у Херсбрукверц на рекогносцирање и судари се са краљевско-шведском стражом од шест чета. Ова је стража испочетка Хрвате ударала и раставила, али у гоњењу Хрвати су се опет сабрали и Швеђане напали, од којих 200 потукли, а остатак, са губитком највећег дела официра, распрштили. Заробљенике, којима су Хрвати обећали да ће им поклонити живот, ипак су на послетку убили противно задатој речи, зато што су им они у почетку доста јада задали; и тако су им живот, који су им у првом налету тако славно поклонили, после тога срамно одузели у бесу.”

У првој књизи издања из 1836 описује се један догађај из 1636 (стр. 86): “Херцег се, извршивши то, крену опет у сигурније склониште: али пошто је један трубач који је прешао на ову страну саопштио, да пољски, хрватски и маџарски пукови, осим . . . осим њихове заробљенике, које су већ држали неколико недеља, посекоше и на мртво избише у зловољи и љутини, то се догодило првога октобра код херцога Бернарда и Француза са Хрватима и њима равним.”

IV део, стр. 47: . . . “а они сутрадан, још пре сванућа, стигоше у место и Хрвати који су ту лежели на тај начин испретураше, да се нису многи, сем оних који се завукоше у сламу, спасили . . .” (догађај из 1642).

Исти део, страна 141 (догађај из исте, 1642, године): “И тиме је битка била завршена. Маџари и Хрвати нису хтели на непријатеља него су најпрви од свих преузели бег у широко поље” . . .

12.

У књизи чувеног правног писца Пуфендорфа о шведским бојевима издатој на латинском језику 1683 у Утрехту такођер се на више места спомињу Хрвати¹²). Махом он наводи како Хрвати “добивају батине”. На једном месту наводи како је пуковник Сланге потукао Сарадеског са 3000 Хрвата: “он га натера у бег, а поред тога, већину (Хрвата) посече, много официра зароби. Они што су умакли Швеђанима, највећим делом су поубијани од сељака, којима су много зла починили” . . .

Иначе, Пуфендорф говори на много места о окрутности “царских”, чак и тамо где други писци изречно то стављају на терет Хрватима (нпр. II књига §32, итд.).

13.

У књизи Евхарија Елеутерија Факс Магдебургика (Луча Магдебурга) налазе се многи слични описи догађаја после заузећа Магдебурга. Та је књига први пут штампана свега годину дана после ових догађаја (године 1632), а овде је цитирана према њеној репродукцији у књизи Калвизија цитираној под 15. Прецизан наслов Луче Мигдебурга наведен је под ¹³). Овде ће се избећи навођење истоветних ставова.

Кад је описано што је све солдатека у освојеном Магдебургу радила, поједини ставови се завршују овим речима: “Чудо је да Бог није ударио сумпором и смолом и ово варварско дело казнио; ваљда ће ипак награда следовати доцније, његова реч не може изостати” (Стр. 60). “Пошто је њима приликом јуриша тако мало отпора показао, и они (непријатељски војници) су лако могли да уђу у град, знајући да тамо унутра неће наћи ни Турке ни незнабошце, него Хришћане, то би било понешто хришћански да су они мало поштедели недужну децу и жене са давлeњeм и скрнављeњeм” . . . (стр. 61).

Писац даље каже: “Да ипак ова дела вредне похвале остану као пример и помен, како су Хришћани поступали према

Хришћанима . . . има нешто што не сме да се изостави” (стр 62). . . .

Стр. 63: “Један други се хвалио како је он две сестре, лепа створења, нашао у једној кући, како су морале да се голе свуку, оно што је урадио нећу да саопштавам, после их је одвео собом у логор, држао неколико дана код себе а онда, пошто је морао да опутује, даровао Хрватима. . . . Многе су, после извршене срамоте, задавили, поклонили, продали, као псе, постављали им прах на срамна места и палили: тако треба поступати са јеретицима! Бремените жене, код којих је плод био напола извучен, нису се устручавали да угуше чак и живе да баце у воду . . . тако да из ових и других примера може се видети да је било у граду још доста честитих и невиних душа, које су рађе ишле добровољно у смрт, него да дазволе срамотење, ако би само овом часним лупежима могли да умакну. Многима ће у овој дружини бити непријатно да се тако титулирају али пошто поступају како не поступају војници којима је стало до части, то нису ни достојни бољега”.

На стр. 64 стоји: “Иначе, ако би неки војник водио какву женетину па ако би га неки Хрват срео, а овај му жену не би добровољно предао, то би му овај (Хрват) сместа одрубио и располовио главу. Један грађанин који је клечећи на коленима молио за милост и да му се живот поклони, на самој улици је прострелан и пао доле. Пошто пак није одмах остао мртав, него се још преврћао, долази други и задаје му са једном секиром (коњаника) много рана у главу. Пошто он још не умире, долази трећи и разбија му са дрвеном секиром главу у комаде. Долази четврти, отвара му чакшире, откида мушко удо и задева себи. И тако унакажене војнике нашли су неколико међу мртвима, који су преко ноћи угушени у Буканским шанчевима. Напослетку је овај јадни човек, о коме је горе реч, од ватре прогутан, и тако пет казна претрпео у својој смрти.

О овоме би се могло још многа слична безбожна срамна дела скрнављења и убиства испричати, која су најбољи Хришћани над својим Сахришћанима извршили, али се мора то изоставити због часних душа. И са овим више него варварским делима, као што је отимачина, убијање, оскрнављење и паљевина, мисле људи да могу цео свет да уплаше и стуцају, а и Богу на небу да пркосе, да његову реч укину и да папу ставе на његово место да влада”...

На крају те хронике (стр. 71) налазе се ове речи: “Нека свемогући Бог сачува све побожне хришћане и чисте душе од једног таквог стравичног и жалосног огледала јарости, и нека да вечно блаженство умрлим и удављеним мученицима! Амин!”

II. ПРЕМА СПИСИМА ИЗ XVIII ВЕКА

14.

Прво треба навести књигу фон Мура, објављену 1790, али која у ствари садржи податке и исправе из самог Тридесетогодишњег рата, из тога доба или непосредно за њим.¹⁴⁾ Много тога се у њој неће наћи, али и оно мало што је тамо потврдиће опште наводе из свих других извора. Као њихова допуна и потврда добро ће доћи.

Стр. 18: “Године 1623, петог јуна је стигло пет корнета Наполитана и Хрвата из армије Дон Вертуга из Доњег Пфалца у Фирт, и од тог града били провијантирани . . . нису много раскалашени били, јер су велики плен водили собом. Поред свега тога су сељаци били упозорени, страже на капијама појачане, и иначе много тога у добром реду учињено”.

Стр. 38 говори о заузећу Магдебурга, понављајући познате ствари. Даље стоји: “24 новембра је Тилијева армија (то су били Хрвати) која се около налазила подигла се и у путу узела Херспрук у горњем Пфалцу, који је оглобила и опљачкала, у Мабену у Швајнау запалила 6 соба, у Обераспаху 20 соба, Боксдорфу 6 соба, Ретебаху 10 соба” итд.

Стр. 55: “Године 1632, 8 јуна, крстариле су три чете Хрвата од Нојенмарка до Св. Петра, деветога су плљачкале Фојхт и друга места, четири особе бедно умориле, а Д. (доминум?) Агриколу, Д. Реслера, између осталих, који су кочијама хтели да путују у Алтдорф, заробили, повели собом и онда су ови морали да се откупе.” (Даље у примедби и објашњењима је овај догађај прецизније приказан: 9 јуна је био стигао у двор Св. Егихена шведски краљ са пратњим и још неке војсковође. У близини је био Алтдорф (источно од Нирнберга), у коме се тада налазио познати Универзитет (1809 спојен са Ерлангеном). У самој књизи, у примедби, стоји даље: “Из Алтдорфа стигоше разни професори и студенти да виде краља. Кад су они следећег дана хтели да се поврате, код фишбахског мостића су били бачени у ваздух од три чете Хрвата, четири лица су сасечена, неколико њих рањено, и около петнаестак заробље-

но, међу њима професори Агрикола са женом, Бруно и Георг Неслер, тада ректор магнификус, М. Гепнер, разредни старешина поред своје жене, који су се после тога морали откупити са једном великом сумом новца”.

Стр. 58: “Године 1632, 7 јула Хрвати су напали код Фурта две шведске чете, многе смакнули и њихове коње одузели. У потери је такођер много Хрвата потамањено и заробљено. Таквих чаркања са Хрватима било је скоро свекодневно, јер су они упадали час овде час тамо, Швеђане често убијали на фуражи, чак скоро до шанаца овог града по ноћи тумарали.”

Стр. 61: “Године 1632, 8 августа, Хрвати су запалили Мали и Велики Рајт, а то исто се збило и са Фербахом”.

Стр. 64: Год. 1632, 1 септембра су ноћу запалили Св. Леонард, Швајнау, Мугенхоф и Госмансхоф сасвим уз град”.

Стр. 80: “Године 1634, 2 септембра дошло је много царске војске у Швабах, од тога шест пукова Изоланијевих и Форгачијевих Хрвата и Драгона, пођоше на Фурт, Хостферијева војска се повукла у гостињско двориште. У свим местима је наступило велико бежање, јер су они рђаво третирали сељаке. Наша војска је учинила испад из града, с њима се чаркала и довела заробљенике”.

“8 и 9 септембра су Изоланијеви коњаници изгорели Фурт осим неколико кућа. Исто тако у Синдерсбилу 30 соба претворили у пепео, а у Гросрајту три куће, као што су запалили и Шниглинг и Тоос.”...

15.

Најобимнији и најинтересантнији материјал о подвизима Хрвата при опседању и заузећу Магдебурга садржи опис доцнијег пастора магдебуршког Калвизија, штампан скоро сто година донције¹⁵). Из њега се морају многи ставови цели цитирати.

Стр. 18: Кад су капије најзад биле сасвим отворене и Хрвати са осталом коњицом пуштени били унутра, Хрвати нису ни за длаку боље поступали него речени Папенхајевци, и Валони, него (напротив) сад је нечовечно убијање, плъчкање и скрнављење заправо тек започело. Они који су се ту затекли не могу без уздаха и суза описати сасвим одвратне и нечовечне ствари које су се збиле, а које се не би смеле заправо ни споменути пред чистим срцима. Али пошто то садржи сушт

истину и пошто то треба да послужи као застрашење сличним људима животињских и нехришћанских назора при читању, да не би то исто радили, не може да се сасвим заћути, али мора то да буде по могућности покривено оргтачем чедности.

Пре свега су у цркви Св. Катарине на широком путу отсекли Хрвати на варварски начин главе тридесеттројици, највећим делом женских лица, које су клечећи усрдно молиле да им се поклони живот, тако да су после пронађена мртва клечећи и са склопљеним рукама! У цркви Св. Јована посекали су Хрвати сабљама прилично много лица и то разних: младих и старих, жена и девојака, као што су једном проповеднику при томе руку изломиле, једно дете на сиси у двоје по средини пресекли а мајци обе руке отсекли, а и горе на звонику исте цркве разне људе који су седели на уским степеницама торња и мислили да су сигурни од непријатеља смакнули. Између осталих усмртили су једним убодом у гркљан органиста исте цркве, као што су на исти начин у кући где сад командант станује многа лица горе под кровом заклали, тако да је често крв капала низа зидове и много година онако слепљена могла се видети. Тако исто у разним кућама одбили су да се смилују и да поклоне животе женама на порођају у мукама, и сасвим бременитим женама, и ако су их оне за то усрдно молиле, него су оне усмрћене на бедан и кукаван начин једнако као и оне које су имале малу дечицу при сисању на својим грудима; неку децу која су лежала на грудима својих мртвих мајки и тужно јаукала пробадали су својим дугим копљима и тако живе, јадно кукајући, набодене на копљима носили по улицама као неко јуначко дело. Тако су неколико старих грађана који су били као заробљеници у логору умели да причају да се један војник дичио пред својим другом како је он двадесетеро мале деце на сиси на копље набоо и усмртио и тако се задовољио. Његов друг указао на савест и питао га: да ли се не боји да га БОГ због тога неће казнити, овај је одговорио: жао му је што он није више овакве деце погубио, јер су то јеретичка деца и нису ништа боље заслужила! И на исти начин су многи исто тако безбожни војници многе главе које су овим људима отсекли износили на улицама као триумф набодене на њиховим пијучима. Видело се при томе такођер како су два војника узела за ножицу једно дете које је лежало код своје мртве мајке и жалосно јау-

кало и како су га рашчепили (у двоје растргнули), а ништа мање једној познатој грађанки коље живој кроз тело пробали.

Женски свет који би се тако затекао, било жене или девојке, најчешће су срамоћене и то је обилато чињено на јавним улицама без икаквог срама. Понекад су једни друге, као што пси раде, терали (да би ови дошли на ред), и међу њима нису поштеђене ни мале девојчице од 11 и 12 година, а неке су поред тога тако озлеђене и удешене, да нису могле да се макну с места, као што су, како изгледа, и у логору неке умрле због оваквог поступања.

У логору се најалост запазило да су многи официри, пошто је срамно дело извршено, заробљене жене или посекли, или поклонили, или продали, каткад чак дали у “комис” (то је све што служи као залиха војсци). Други, међу подофицирима, повезали су неким женама, нарочито ако су биле у годинама и без љупкости, прах на срамна места и тако их озледили, при томе жене сасвим трудне и скоро пред порођајем неке уморили а неке живе натерали у воду и гурнули говорећи: Тако се мора поступати са овим јеретицима! Зато није никакво чудо било да су се многе fine девојке које су се биле сакриле на таванима и гредама и ту склониле, да су оне кад су одозго виделе како непријатељ срамно поступа са њиховим другама, рађе пристале да их огањ кога су у свој страхоти гледали прождре, него да њихову част и живот оставе код тако одвратних људи и језивих непријатеља. И при таквим мислима су се канда многе девице, које нису вероватно становале далеко од Лабе, добровољно бациле у Лабу. При томе не сме се ни ово заборавити: кад је један црни једнооки војник хтео једну угледну девицу, која је такођер заробљена била, да преведе у логор преко моста на Лаби, ова је на самом мосту замолила усрдно војника да јој само мало руке одвеже, да би могла да своје сузе мало отаре, и када јој је војник најзад то дозволио, она је једним хитним скоком скочила са моста у Лабу која је ту била најдубља.

Пошто је пак немогуће да се и половина а камо ли све што се много жалосно и језиво збило може читовати и дознати, а још много мање описати, то ће се само оно овде навести што је најсигурније и најпоузданије сазнато.

Један Паненхајмов официр хвалио се канда да је он, међу осталим својим херојским делима при освајању Магдебурга, три лепе девојке и сестре, отменог рода, голе подвргао својој

пожуди и одвео их собом у логор. Пошто је он мало затим имао да отпутује, он је све три сестре из исте куће дао Хрватима у комис.

И иначе је то било знато да, ако један Хрват види да један други војник води собом девојку и овај (Хрват) не може да га добрим склони да му је уступи, Хрват је сместа овоме (војнику) сабљом отсекао главу и девојку узео себи. Видевши такве и сличне грозоте, једна племенита дама се добровољно стропоштала у бунар. Да, таква су срамна дела вршена на разне врсте и начине и тако много њих, да то просто није могуће слушати честитим ушима, будући да ни старе жене нису остајале поштеђене срамоте, него су многим од њих горуће свеће забијали на тајна места, везивали им руке и ноге, и онда употребљавали као свећњаке кад су лежали у подрумима. Било је чак међу њима посебних простих војника нарочито за то оспособљених, који су многим мртвим мушкарцима откидали мушка уда, онда их трпали у џак и собом носили. Какав је иначе на улицама (града Магдебурга) био жалосни јаук, то се не може описати, јер су међу многим хиљадама мртваца ту и тамо понеки међу њима лежали који су још били живи, неким су биле отсечене руке и ноге, другима руке до лаката, трећима поједини делови њихове коже, прси итд., и ови нису могли да живе нити брзо да умру. Мала деца су се пузала сасвим жалосно око њихових мајка које су биле по некад мртве а по некад тек живе, и надасве кукавно викала и запомагала: ој тата ој мама!, док неки војник који би туда пролазио не би из милости или из варварства погубио њих (децу) и старе.

Стр. 23. Како се у логору поступало са заробљеницима, а како тек рђаво са многим женама и девојкама, при чему су неке, пошто би биле више пута развратно искоришћене, предаване у комис или срамоћене даље док не би угинуле (од тога нису било ослобођене ни разне девојчице од 10, 11 и 12 година), као што су исто тако многе продаване за похотну суму у суседним градовима удаљеним одавде по 7, 8, 10 до 20 миља, или су даване на поклон, дечаци пак истих година узимани су собом, стрпавани у манастире и спремани за калуђере, све је то на жалост и сувише свету познато и тада стављено до знања.

Сутрадан после једног претварања у пепео овог доброг града, царска и лигистичка војска је започела с рана јутра да прегледа подруме на згариштима, па, иако су многи од њих

били од великог дима у подрумима угушени, ништа их то није сметало да се домогну још врло обилне залихе која се ту нашла, сланине, кобасица, шунка, сира, маслаца, сушене говеђине, хлеба, земичака, старог доброг пива, вина, новаца и осталих добара, злата и сребра, накита и адиђара, и тако даље. Они су спокојно то узели, поделили, са великим обиљем и раскошју захватили и утрошили, што је названо Магдебуршком свадбом, пошто се радило о једном таквом ждерању и локању у подрумима, да се то не може изразити, што не само да је највећи део војника био лишен свести и несамо да су у тако неуредном животу живе бестијално оскрвнавили, него и са мртвим женама које су лежале у подрумима вршили грдну бруку и разврат, а онда од оних који су се угушили у подрумима, од њихових тела, начинили клупе, сели на њих и наздрављали један другоме. Једном речју, тако су нехришћански поступали, да се то не може поновити”.

Стр. 24: “... док су они три дана као бестије ждерали и локали, А што нису могли да потроше то су просули по подруму да се нико не користи. Па ипак, колико су неки знатан плен успели да саберу, ипак није он свакоме био од користи, као што ће ова три догађаја као пример показати, наиме:

Кад је град букнуо у ватри и један проповедник са села, триипо миље од Магдебурга на путу за Хелмштет . . . са градске већнице одозго молио да му се поклони живот или пружи помоћ и обећао да ће дати своју имовину која се налази у цркви Св. Јована као откуп за себе, жену и децу, њему су Хрвати и његовима на реч обећали сигурност живота. Онда су поставили лестве . . . на којима је он са својим људима имао да се спусти. Он је према своме обећању, отишао са Хрватима у цркву Св. Јована, ту нашао свој ковчежић и дао им га. Кад су га они сасвим пожудно прихватили и баш хтели с њим да се даље крену, једна јача партија (војника) им се приближила, која је хтела силом да има ковчежић са имовином свештениковом у новцу, злату и сребру, та речена јача партија њих (Хрвате) је савладала, посекала сабљом и отела им ковчежић, али ипак попу и његовој жени и деци обећала да ће им живот поклонити она је реч одржала и одвела их безбедно у логор а одатле сигурну пратњу до куће дала. Између осталог је један Хрват имао цео огртач пун златног и сребрног посуђа и осталих драгоцености, које је на извесном добром месту задобио као плен,

а скинуо такођер и златног човечуљка који је стајао на малој клупи цара Отона и код градске већнице све то формално спаковао у свој огртач. Пошто је позвао једног мускетира који је био спреман да му помогне уз обећање да ће му нешто од тога дати, и баш кад је требало да огртач пун накита подигне на свог коња, што је овај војник заиста учинио, али увидевши своју корист кад је препун огртач Хрватов на свога коња упрतिо, задржа коња за узду, ухвати хитно Хрватову сопствену сабљу и зададе му такав ударац да је овај пао мртав с коња, а онда се мускетир брзо попе на Хрватовог коња и одјаха одагле”....

У тој истој Калвизијевој књизи налази се на стр. 29 и даље као додатак: “Један други опис освојења града Магдебурга” уз примедбу “Овај опис је зато значајан, јер је састављен у име грађанства и са многим нарочитим околностима испуњен”.

На странама 40 и даље описује се “Магдебуршка свадба” скоро истим речима као и у другим изворима, завршујући овако: “... док сам се ја са још неким грађанима чудио ватри . . . и све то са болним очима морасмо гледати, никад не бисмо могли веровати да ће нас Господ Бог казнити са овим безбожним и ђаволским народом као што је био Тилијев“ (генерал Тили је био командант Хрвата).

Стр. 43: “15 маја су се сви виши официри потписали да ће доћи у град да отслушају богослужење (литургију) у катедрали (Дому), и тиме помогну да се она посвети њиховим папистичким грозотама, томе сам и ја такођер могао да присуствујем и да посматрам процес, али, пошто ми је срце у грудима било ускомешано против оваквог идолопоклоничког опсенарства... ја сам још пре него је процесција започела изишао из града.”...

На крају извештаја (стр. 45) стоји: “Ово је кратка али сигурна и непартајична релација о жалосној пропасти и крвавом скрнављењу часне, старе и чисте Магдебуршке девице”.

У истој књизи, на крају (стр. 123 и сл.) налази се “Треће причање од једног грађанина који је и сам био при освајању”. Тамо се, на стр. 125 налази овај став:

“... пошто је непријатељ све даље напредовао и пошто је у походу продро у наше људе, јер су многи Хрвати прешли Лабу пошто је она била плитка, и тако наше људе опколили и многе натерали у воду и потаманили, ту се рђаво прошло, так-

во жалосно клање и давлeње, да нико кога је непријатељ за-текао, ни жене ни деца нису били поштеђени, тако да се то не може довољно описати. . . . Људи који нису били побијени прину-дили су били да издају што су знали тајно, жене и девојке су са собом одвели и обешчастили. . . . Постојала су два сред-ства да се живот спаси: ако им је неко могао помоћи да плен изнесу, или им је могао дати новац односно обећати да ће се откупити чим напоље изађе. Све ће бесумње од паметних љу-ди бити на историски начин описано”.

16.

Из књиге Јохана Кр. Херхенхана, посвећене историји ду-гогодишњег врховног команданта царских трупа Албрехта фон Валенштајна (он се у ствари звао Валдштајн), херцога од Фрид-ланда, цитираће се неколико мањих места. Ова књига, у три тома, изашла је крајем XVIII века (год. 1790—1791)¹⁶).

I књ. стр. 126, где је описан почетак Тридесетогодишњег рата: “Фердинанд је забранио у Прагу, а затим кроз целу Чеш-ку, свако некатоличко богослужење. — У Кенигграцу су Хрвати са голим сабљама терали народ у процесију”. (Ради се о като-личкој процесији и народу протестантски расположеном од-носно хуситском).

I, 204: “Хрвати упадоше, они су мучили Дитмарзенце на све начине и одузели су им њихову имовину” (то је било већ год. 1627, крај о коме је реч налази се у источном делу Хол-штајна, близу саме Данске).

I, 298. (Ради се о тзв. првој опсади Магдебурга 1629 дога-ђај је из месеца фебруара): “Стигоше Хрвати и немачки вој-ници. Они запоседоше све прилазе, предграђа; не пуштаху ни-кога унутра, никога напоље. Једног градског војника су у Вер-дери прострељали. Они су грађанима одузели њихова стада, задржали су дрвене бродиче и рибарске чамце. Рибари не само што су били спречени у храни, Фридлендерови их пљачкаше. Долазило је до чарка између њих (домаћих бродара) и Хрва-та. Ови су били из села Кракау избачени са њиховом имови-ном. Сад је расло огорчење на обе стране све више. Бродари упадоше у Суденбург, те су убили једног заставника и осам војника, крадљивце рибе.... Грађани разрушише њихове баш-тенске кућице, посекоше стабла, и они грађаху шанце и утвр-ђења против својих непријатеља. Хрвати су натеривали голим

сабљама сељаке да граде шанце (за њих), и за време највеће канонаде из града морали су несрећни људи да шанче. Једна гомила била је смлављена. Ако би хтели да напусте посао из смртног страха, то су их Хрвати са засуканим мачевима терали понова на рад. Велика кола, сасвим испуњена мртвацима, била су одвежена.”

I, 306: (“Пошто је гроф Порција био од стране Магдебуржана заробљен и убијен) убио је непријатељ три дана затим око стотину Магдебуржана . . . грађани су нашли лешеве потпуно унакажене од непријатељске свирепости. Многима су биле главе посечене, четворицу су Фридлендерови војници спалили, неколицини су били језици из грла ишчупани, другима каишеви (коже) са леђа и рука сасечени. Више није могла да се пење нечовечност, па ипак су ови непријатељи полагали право на хришћанско име.”

II, 79—81: (19 јула 1630, у Померну): “то је била жалосна судбина свих померанских места, у којима су царски играли мајстора, али нигде нису њихова свирепост и варварски бес били виши него у Пенкуму и Пазевалку”.

(У Пенкуму је царска војска учинила била разна недела, злоупотребљавајући право прелаза кроз град који су им грађани били признали) . . . “Тек што су Хрвати чули за ова злодела, стигоше и они у Пенкум да оно што је преостало намире. Они провалише капију, рише по свим ћошковима, отвараху гробове. До смрти су мучили јадне грађане да би им донели новац који су они тобоже закопали. Женска лица су била срамоћена. Неке су хтеле да се сакрију у води испод трске, Хрвати их потражише и гонише испред себе на блудничење као стоку. Они мушкарци који су своје жене и кћери бранили, били су пушкама или сабљама смакнути. Старе жене, као и младе девојчице од осам и десет година морале су да задовољавају њихоре животињске пожуде, и то се догађало усред бела дана, на јавним улицама, у црквеним портама, на освећеним местима. Кад се ова жгадија повукла из Пенкума, није у целом Пенкуму остала ни мрва хлеба”.

“Још више је порасла нечовечност у Пазевалку. У Пенкудеу се видела сама предигра следећих одвратних сцена. Из града је отерана сва стока, све животне намирнице су грађанима отете. У болници су сироти људи тирански бијени и пљачкани. Пазевалк допре у најљућу нужду глади. Запомагање и јаука-

ње одјекивали су са свих ћошкова. . . . Нису само они који носе оружје смакнути, гушен је и народ који се није бранио. Жене и девојке су натериване на блуд, мушкарце су боли, стрелили, тукли. На улицама су људи убијани, у кућама су се улагивалима и другим сретствима, мучења зостављани. . . . Пошто су своју жеђ са крвљу утолили, онда је ова варварска дружина извршила најодвратнији од свих злочина, срамотно силовање. Све жене, све девојке, мале девојчице, све без разлике су оскрнављене за бела дана у црквеним портама, на улицама, јавно.”

II, стр. 137 (маја 1632): “Праг је био опкољен са свих страна осим саксонске, већ су се многи Хрвати видели на Белом Брду. Животне намирнице су биле граду отсечене, настаде глад и велика беда. Хрвати запалише код Прага село Михелн, становници: људи, жене, деца беху посечени или од (ових) немани натерани у горућу жеравицу. Ветар је наносио горућу сламу све до прашког моста и цео град поставио у опасност од ватре. Многа друга чешка села, добра њиховог господара, такођер су Хрвати запалили и показали су један жалосни увод у бес и разуданост нових народа”.

II, стр. 174 (почетак лета 1632, около Нирнберга, близу Штајна): “Хрвати мучаху сељаке, сваку неприлику су морали да носе људи више миља унаоколо, а скупоћа је повећала беду”.

II, стр. 181 (5 јула 1632): “Једном је трајала чарка целу ноћ и прешла у следећи дан. Швеђани су довели три чете Хрвата, њихових најмрскијих непријатеља, у средину, посекали су их све заједно и предадоше Краљу у руке са три заробљене заставе.

II, 181: “Зато Хрвати направише после тога један учени лов. Између Нирнберга и Алтдорфа вребали су у једној заседи шведску комору која је имала баш туда да прође на повратку, али Швеђани се не појавише, него место њих синови муза из Алтдорфа са неколико професора. Ови радозналци су не баш мудро у оно доба пуно опасности напустили њихово мирно седиште муза и приближили су се много Белониној ратној позорници. Хрвати, који никад нису умели да достојно поштују музе и њихове миљенике, добише сад жељу да се с њима упознају и почаствоваше учено друштво својом нарочитом пажњом. Узеше их између себе и поведоше их одатле уз једну добру пратњу, али не у Алтдорф већ у главни стан, ка Валенштајну.

Хрвати нису разумевали логичне закључке и нису се обзирали на јасне дистинкције; они нису пазили на разлике између једног сина музе који се не може бранити и једног шведског ратника; стрпљиво је изненађена дружина морала да пешачи у Валенштајнов логор између Хрвата на коњима. Валенштајн је нашао задовољство у овој ученој збуњености и наредио је Хрватима да пусте на слободу следбенике свога сопственог занимања из младих дана. Хрвати затражише једну награду за пратњу коју су им дали, синови муза вратише се назад у Алтдоф, и отада су се чували да дају Белони повод за пецкање”.

II, стр. 183. “Код Ауберга навукоше Хрвати један шведски одред у постављену клопку, овај је био надвладан и врло мало их је умакло да причају Краљу о судбини својих другова. Код Фојихта су опет Швеђани посекали један добар број Хрвата све одједном, а сељаци су побили оне који су Швеђанима умакли”.

III, стр. 13. (После битке код Лицена у којој је погинуо шведски краљ): “... 18 хрватских ескадрона приближавали су се као извидница бојишту код Лајпцига, да би још једанпут погледали своје победнике и да би шчепали бар један део свога изгубљеног добра, и одмах се повратише чим су видели добар поредак код Швеђана и да је немогуће код Лицена нешто задобити, повратише се натраг у Лајпциг”.

III, 57. (Јуна 1633) “... Валенштајна је био посетио из саксонског логора дански принц Улрих, дезигнирани зет његов и високо је почаствовао генералисим овога господина, и на један особит начин. Валенштајн му приреди једну војничку позоришну игру пуну крви. Због разоноде морале су две трупе Хрвата једна другу да нападну и једна на другу да пуцају. Неколико Хрвата је платило ово задовољство које људе презире са својом смрћу”.

III, 78—79 (јуна 1633, код Швајдница): Фридендер је помоћу гомиле Хрвата и лаких војска учинио несигурном целу околину, савезници су живовали као опкољени људи. Хрвати су крстарили све до Бреславе. Они су прелазили Одру, секли су многе људе и довођаху стоку са десне обале реке, која је до тада пружала још једину сигурност. Хрвати начинише велике штете са паљењем и жежењем, свакодневно се видела ватра како се пење ка небу из ужарених села. Јадни људи су морали да беже, да имовину отаца гледају одострага, велика беда беше у овом читавом крају”.

17.

У “Историским извештајима” Дедерлајна о Папенхајму¹⁷⁾ (команданту Хрвата) налазе се ове речи:

Стр. 332: “Они (Папенхајмови војници) живљаху, гдегод би у триумфу дошли, на дискрецију, то значи горе него Турци или безбожници, који немају никакав респект нити пред Богом нити пред људима, нити части, него поступају бестијално са младим и старим, нарочито женским лицима. О томе је добри град Магдебург морао да издржи једну добру пробу”.

18.

Ми ћемо даље цитирати Шилера, јер се до његових дела најлакше долази јер у његову објективност најмање треба сумњати. Шилер (Јохан Кристоф Фридрих) познати је немачки песник, један од најбољих немачких, па чак и светских песника, један префињени лирски дух. Он је био и историчар, професор Историје на Универзитету у Јени. Као историчар оставио је, истина, само два важнија дела: Историја одметања Низоземске од шпанске управе и Историја Тридесетогодишњег рата. Ова последња претстављала је у своје време капитално и најбоље дело из тога периода и била је богато награђена. Он ју је писао 150 година после самог рата на осову брижљиво прикупљених података. О неком огорчењу савременика не може бити ни речи. У појединостима дело може имати и омашка, али за карактеристику личности, група и трупа које су у рату учествовале не може се наћи неко репрезентативније дело.

Сви су следећи наводи узети из дела Шилеровог “Историја Тридесетогодишњег рата”, која је обрађена у пет делова. Ова историја је изашла први пут 1791—1793, прештампана је небројено пута, заједно са другим Шилеровим делима и обашка. Разуме се да су сва издања садржајно идентична. Ипак, ради лакше контроле цитата по странама, у литератури под 18) прецизно је наведено дело из којег су сви подаци узети. Кад се каже страна, мисли се на страну тога дела, тога издања. То је једно од најраспрострањених и најпопуларнијих, али у исто време и најкритичнијих, издања Шилерових дела.

На страни 149 описује Шилер чувено пљачкање града Магденбурга. Најпре су Немци и Валони почели пустошење. А затим, каже Шилер дословно: “Једва што је започело ово купање у крви, а растворише се и друге (градске) капије, цела ко-

њица и страховите банде Хрвата нагрнуше у несрећни град. Сад тек настаје сцена тамањења за које историја нема речи ни уметност кичице. Ни невино детињство, ни беспомоћна старост, ни младост, ни пол, ни сталеж, ни лепота, ништа не може да обезбуди оружја бес победника. Жене су злостављане у наручју својих мужева, кћери под ногама њихових отаца, а пол који не може да се брани имао је само то преимућство да служи као жртва двоструком бесу. Ни најскривеније место, ни најсветије место нису били сигурни да их неће пронаћи грабљивост која све претражује. Педесетитри жене пронађене су у једној цркви обезглављене (посечених глава). Хрвати су се задовољили да децу бацају у пламен. . . “У непрекидном беснилу продужаваху се зверства даље, док коначно дим и ватра не створише границе грабљивости. Да би се повећала збрка и сломио отпад грађана, још одмах у почетку су на разним местима потпалили ватру. Сад се подиже олуја, која је разнела пламен кроз цео град једном страшном брзином и пожар учинила општим. Стравична је била гужва кроз јецај и лешеве, кроз мачеве који су севали, кроз рушевине које су стропоштавале, кроз крв која је потоцима текла. Атмосфера је кључала и неподношљива јара принуди напоследку и ове целате да побегну у логор. За мање од дванаест сати лежао је овај многољудни, тврди, велики град, један од најлепших у Немачкој, у пепелу, изузевши две цркве и неколико којеба...“Једва што се бес ватре стишао кад се вратише царске руље са обновљеном појудом да испод пепела и рушевина пробрчкају њихов плен. Неке је угушила пара, али су многи нашли велику пљачку, јер су грађани све што су најбоље имали склањали у подруме. 13 маја појавио се напоследку Тили (командант опседача) у граду, пошто су главне улице биле очишћене од развалина и лешева. Језиво грозотна, вапијућа била је сцена која се сад показала човечанству. Живи који су под лешевима пузали, деца која су лутала и тражила родитеље са виком која срца пара, одојчад која су сисала мртве груди својих мајка. Више од 6000 лешева морали су бити бачени у Лабу (Елбу), да би се рашчистиле улице, једну неупоредиво већу масу и живих и мртвих прогутала је ватра, цео број погинулих наводи се на око 30.000 . . . “Тили је пројахао улицама да би могао своме господару да саопшти, да од времена рушења Троје и Јерусалима није још виђена једна таква победа. . .”

Доцније Шилер описује једну епизодну борбу између Швеђана и Саксонаца с једне стране и царске војске с друге на дан 7 септембра 1631 око речице Лобера. На крају борбе: “Тек што су Саксонци у неред ступили, кидисаше Хрвати на пљачку”. (Стр. 163 поменуће књиге).

На страни 233 прича Шилер како су за време опседања Нирнберга стална четовања Хрвата и Швеђана била таква да “сва околна земљишта показаху најжалосније трагове”. На више места у својој књизи, скоро редовно, Шилер хвали дисциплину шведских трупа, за чије владање налази најлепше речи. Шилер, Немац, истиче самим Немцима светао пример краља Густафа Адолфа, који није дозволио ексцесе солдатеске. О Хрватима не може да се нађе нигде ниједна повољна реч.

Кад је најзад шведски краљ Густав Адолф погинуо, славно као ретко који владалац у историји, одмах су се ту нашли хрватски мародери. Они га нису убили, али су га мртва опљачкали. Ево шта о томе каже Шилер (стр. 250): “Он паде са коња пробушен многим мецима, напуштен од свих својих пратилаца, испустио је своју душу под разбојничким рукама Хрвата”. Кад су после потражили његов гроб, нашли су му тело: “изнакажено крвљу и ранама да се не може познати, погажено коњским копитима, и разбојничким рукама лишено својега накита и своје одеће” (страна 255).

Смрћу Густава Адолфа није био од стране католика ратни издалека добивен. Још су Хрвати имали да покажу своје славне подвиге. Тако нпр. кратко време иза тога морао се повући Валнештајн из Саксонске на безбедније зимовање. Али пре него се повукао “посла једног јутра он своје Хрвате да као рој облете попршиште боја; али видевши шведску војску како стоји у борбеном поретку, распршише се у трен ока ове прштаве руље” (стр. 255).

Још на неколико места спомињу се Хрвати, увек у истој улози, увек са истим епитетима. Од Шилера као историчара доста је и ово што је досад наведено.

III. ПРЕМА ИСТОРИСКИМ РАДОВИМА ИЗ XIX и XX ВЕКА

Овде ће се изнети неки ставови из научних историских радова доцнијег доба, из XIX и XX века, и то из монографија или радова општијег значаја. Они ће се наводити без обзира на њихову садржину углавном по хронолошком реду издања.

19.

Прво из студије (монографије) Ферстера: Валенштајн као војсковођа и поглавар земље, изашле год. 1834¹⁹):

Стр. 46: “Валенштајн пожури натраг у Чешку, а добоши за врбовање које је он ставио у покрет, сакупише убрзо једну виђену војску, тим пре што се он тада није ограничавао на царске поданике само или на католичке вернике, него је попримио сав олош који је за време ратних година остао без господара и без хлеба, поједине непријатељске дезертере и читаве банде чак. . . Из Пољске довукоше се Козаци, из Маџарске Хрвати”...

Стр. 195 (октобра 1632). Генералу Галасу заповедио је Валенштајн да одржава строгу дисциплину: “Молим да господин одржава строго правосуђе и да гледа да се земљорадницима и сељацима ништа не одузима, јер ми морамо ту да презимимо и морамо имати од чега да живимо”. Онда је додао (Валенштајн) у потскрипту: “Нека господин гледа да се сељаци врате домовима и да Хрвати под претњом батине више не лутају по земљи”.

20.

Сад ће се цитирати католички писац Хајзнинг који покушава да опере генерала Тилија од злочина код Магдебурга²⁰). Он баца кривњу на његове војнике: “Грозоте војника не могу и не смеју да буду оправдане” (стр. 74); “То су били стари Валенштајнови ратници, подивљали једнако као и њихови заповедници. Тили их је имао кратко време под својом влашћу, а у мало месеца не може се дисциплина васпоставити међу овим хордама”. (стр. 75) . . .” Под Паленхајмом истицали су се Валони и Хрвати. Први су припадали једном народу који је већ 70 година војевао, последњи (Хрвати) се једва могу у XIX веку бројити међу цивилизоване народе. (Затим се мора имати у виду да су Магдебуржани свакога Хрвата кога су се докопали

убијали без милосрђа). (стр. 77). . . . “Кукање хиљаде деце без родитеља испуњавало је град. Тили је наредио да се деца пренесу у логор и да се о њима старају. Трупима које су град поселе дао је он строге укорe због њиховог кукавичлука и њихове безбрижности на дан освајања који не могу да се извине”. (стр. 64) . . . “Започе једна поновна борба, праћена ужасним сценама пљачкања и отимачине. Свак је тражио награду за извршени посао у кућама побеђених. Кроз Магдебург шире се страхоте једног пљачкања, које је због тога било терано у тако страшну висину, што је непријатељ у сваком грађанину морао да види личног непријатеља. Уколико су лигистичке трупе показивале човечност, то су били Папенхајмовци, а међу овима нарочито Хрвати, Валонци и Италијани који су били канибали (људождери) према несрећним становницима града”.

21.

Неколико цитата из књиге Бензена: Коб Магдебурга из 1858²¹):

Стр. 477: “Још пре него ова пешадија стигоше Хрвати. Они прејаше Лабу која је баш ту била плитка, пуни пожуде да први стигну на плен, иако се неки од њих потопише, они без двоумљења насрнуше у град кроз отворену капију и почеше одмах да пљачкају катедралу”.

Стр. 480: “Хрвати, прешавши Лабу, нападоше с леђа грађане који су се још бранили. Они су били делом најурени у води или утамањени, а делом су побегли у град. . .”

Стр. 482: “Један део грађана и војника, натеран безумним запрепашћењем, пожуре према капији на мосту, да би се спасао. Они онда отворише капију, сасвим невољно. Сад тек навалише Хрвати на њих, рушећи све пред собом, и убијајући и пљачкајући распростреше се по граду. . . Избеглице су заглавиле, све до једног.”

Стр. 484: “Најгори су Хрвати, који са суровим дивљаштвом здружују грабљивост и у невероватној жудњи за пљачком грабе све што им изгледа од ма какве вредности, а било је у изобилју кованог новца и сребра, одличних пехара и другог особитог покућанства. Њих се може видети како тумарају наоколо у малим одредима и како једни друге нападају и убијају да би међусобно одузели пљачку. Овде бива многи убијен од сопствених земљака због плена. . . Овде се збивају ствари нечовечне, ужасне, а томе се придружује нападање женског

пола, и нико не налази поштеде: ни најнежнија младост, ни племенита девица, нити супруга или болесна породиља, тако да се католички лигисти са одвратношћу окрећу”.

Стр. 484—485: Тили је био дозволио својим трупам, сагласно тадашњим ратним обичајима, да пљачкају град. Ипак је он најенергичније наредио да се војник уздржава сваког дивљаштва према обезоружаним и да поштеђује женски пол”.

Стр. 486: “Усред ове страховите гужве, где се удружује прасак проваљених врата и пуцњава мускета са виком жена и кукањем деце, са стењањем умирућих и тешко рањених, настаје одједанпут нов пожар. . .”

Стр. 487: “Сад наилази и ветар. Подиже се са североистока једна урлајућа олуја, која шири пламенове преко целог града. Ипак усред ватре која све гута траје борба, убијање, непоштедна пљачка” . . .

(Многи становници се склонише у подруме, где су пропали). “Други, који су покушали да се спасу ватре која све више преотима маха, падоше у руке тумарајућим војницима. Причају о девицама које су се биле сакриле на тавану, па да су кроз пукотине виделе зверства која се догађају на улицама, раје су пустиле да сагоре него да жртвују своју част”.

Стр. 489: “Многи заробљени грађани, нарочито многе жене и девојке, биле су при повлачењу одвучене собом у логор. Највећи део да би се од њих могла откупница да изнуди, а женски заробљеници у још горој намери. Нарочито су се и овде истицали Хрвати својим животињским начином, продајући јадне жене, које су до смрти злостављали, опет другима за једну малу цену. . . Тили није могао овде свуда да заштити. Ипак је он покушао да штити жене гдегод је могао”.

Стр. 496: “Најгоре су прошле напуштене жене и девојке, које у логору не би нашле пријатеља да их прихвати. Оне су често усред тамне ноћи, где не допире око официра, на сраман начин срамоћене, а онда, нарочито од Хрвата, продаване у радијусу од 7 до 10 миља другим војницима за багателу као стара роба, тако да су многе несрећнице умрле и пропале”.

Стр. 497: “У логору је била гомила деце која је при рушењу завичаја изгубила своје родитеље. Оно што су Хрвати напоље изнели, то су пропазарили у околини. Још 5 јуна могли су се видети на вашару у Халберштату нежна деца како их на товарима јефтино нуде, где су их грађани за мали новац ку-

повали и одмах затим усвајали (адоптирали)”. “Бедно је прошао ректор Евеније. Овај је седео са својим ученицима кад бесни војници насрнуше унутра. Себи и своме сину он је откупио живот са једном сумом новца. Али јадну децу није могао да спаси. Она су сва сасечена на гомилу и крв њихова и мозак попрскали су зидове учионице”.

22.

Оно Клоп је у својој студији о генералу Тилију покушао да оправда овога војсковођу од злодела његове солдатеске код Магдебурга²²). То је чисто католичко дело, па ипак даје о солдатески, претежно хрватској, поразан суд.

II. Стр. 285 и следеће: “Тада тек почиње (у Магдебургу) права пљачка... Време истинске пљачке и убијања људи без одбране . . . трајало је по прилици један и по сат. За то време могло је много тога да се деси”... “Пљачка је била право војника, али ништа више него пљачка и откупнина заробљеника. Све што се десило мимо тога било је противно праву и овлашћењу. Ни у једном случају није Тили предао живот грађана у руке војника: он их је изречно опоменуо да се уздржавају убиства. Исто тако ни други (војсковођа), Папенхајм, није то дозволио. . .” “Трамзивост војника довела је до других насиља, до мучења, мрцварења, убијања, до страхоте сваке врсте”. . . (Даље наводи да су се немачки војници држали релативно коректно): “њима припада хвала да су према многим лицима показали милосрдност и за откупнину према имовинитих лица многим поклонили живот и одржали реч. Они су се са одвратношћу дистанцирали од ужаса Папенхајмерове војске”... .

Стр. 288, II књ.: “Следећег дана повратише се војници да понова пљачкају... ” 289: “И Тили се повратио у град. Свуда се чуло бедно запомагање и јаукање мале, преостале деце. Она су често седела на лешевима родитеља, позивали оца и мајку, и нису знали ништа даље да кажу, ни одакле су ни куда ће...”

23.

У великој расправи Густава Фрајтага: “Слике из немачке прошлости” налази се често спомен на Хрвате. Овде ће се навести само оно што пише о томе поводом Тридесетогодишњег рата²³).

Стр. 30: “Онда наиђе нерегуларна коњица: Хрвати, Страдиоти и Хусари, који су скоро пре сто година, године 1546,

произвели сензацију у Немачкој, кад их је херцог Мориц Саксонски позајмио краљу Фердинанду из Чешке. Тада није њихов изглед био тако непријатан, они су имали турску опрему, сабље и “тарче” (мали, угласти штит), али су уживали као дивљи разбојници најгори глас”.

Стр. 65: “Скоро сви народи Европе послаше своје најгоре синове у дуги рат. . . У четама и пуковима газили су странци немачке њиве. . . Најсвирепији били су Козаци, Страдиоти (Грци) и највише омрзнути Хрвати”.

Стр. 70: “Хрвати царске војске у Поморју имали су зими 1630-31 појасе пуне злата и читаве плоче злата и сребра на прима”.

Стр. 108: “Када су калуђери манастира Банц покушали да поврате манастирска звона отета од Швеђана, опро се томе један Хрват”... “Хрват насрну са сабљом на побожне људе, а он и његови другови попеше се брзо на звоник и жестоко звонаху, тако да монаси из Банца нису били у стању да звона спусте (и место њих однеше само сат са звоника). . .”

Стр. 115: “Главни интендант Андреја Похман, из истог места, био је као сироче без родитеља отет (“украден”) од стране Хрвата. Он се, заједно са браћом, спасио поноћи”.

На страни 123 писац наводи доживљаје пароха Мартина Бецигера, како их је он сам (парох) испричао. Пошто се једва спасао од једних разбојника и пљачкаша који су га били ухватили са још двојицом другова, он прича даље: “Пошто смо се сад нашли на пустопољани, осам коњаника, а то су били Хрвати, јахаху горе на врху. Пошто нас опазише, брзо нас у трку стигоше. Два грађанина (Корлајн и Бреме) умакоше, ја сам највише морао да издржим. Они ме свукоше гола: ципеле, чарапе и чакшире, оставише ми само капу. Са чакширама ја им дадох и мој тоболац са новцем, који сам три сата пре тога склонио у чакшире и тако спасао од првих смотавала (лопова). Сад је невоља била тако велика да ја нисам ни мислио на свој тоболац док га последњи пут не зазрех. Они су захтевали хиљаду талира, онда пет стотина, напоследку стотину да спасим живот, ја сам морао с њима у њихов стан и морао сам читав сат бос да ходам. Напоследку запазише да сам поп или попетина, што ја и признах. Онда се окомише на мене са својим сабљама, не пазећи где, а ја пружих насупрот моје руке и са Божјом помоћу добих само једну малу рану на шаки. Неки

предложише да ме ушкопе, али пуковник, један наочит човек, није хтео то да дозволи. Утолико прође један богат сељак и Хрвати скочише на њега, а само један остаде код мене, који је био рођени Швеђанин и заробљеник. Овај ми рече: “Попе, попе, бежи, бежи, иначе мораш погинути”. Ја добих поверење према том савету и замолих га: ако ја побегнем, он мора да ко бајаги појаше за мном као да хоће да ме стигне. И тако се догоди да ја умакох”. (Богатога сељака су на месту убили).

24.

Фон Хуртер саопштава у једној својој студији о Валенштајну²⁴) једну заповест Валенштајна као врховног команданта упућену маршалу Холку 25 јануара 1633, у којој врховни командант упозорава: “Непрестано тумарање и пљачкање хрватске коњице одузима поданицима сва средства за обраду земље. Због тога морају официри, који својом трпеливошћу у ствари иду на руку томе, бити безобзирно кажњени телом и животом”. Писац додаје да је у исто време послао Валенштајн једну оштру опомену пуковнику Хрвата. (Стр. 58 и сл.).

25.

У опширној Историји Тридесетогодишњег рата од Франца Каима на Хрвате се односе ови ставови:

Књига I, стр. 225: “17 марта 1629 (то је било две године пре чувеног рушења и пљачкања Магдебурга) појавио се царски пуковник Алтрингер са једном четом Хрвата испред Магдебурга и пресече саобраћај. Околна села су опустошена а сељаци принуђени да праве шанце, нашто су Магдебуржани учинили употребу од својих топова. Мноштво сељака тако запослених било је побијено од олова грађана. Ипак су остали морали и даље да раде, јер, ко би побегао, био је од Хрвата исечен у комаде”.

I, 315: (ово се односи на другу опсаду и рушење Магдебурга маја 1631): “Успаљени бесом гурнуше царски у куће, порушише све што им је било на путу, гоњаху становнике до њихових последњих склоништа, и удавише без самилости не само оружане људе и жене него такођер неоружане старце и слабашну децу. Најгоре поступају Хрвати, који спајају најнеобузданију пљачкашку пожуду са нечовечном свирепošћу, и са невероватном грамзивошћу грабе штогод им изгледа да има ма какву вредност. А кованог сребра и злата, драгоцених пехара и другог драгоценог покућства било је у изобиљу”.

I, 323: Да су, приликом освајања Магдебурга грамживост и крвожедност починили ствари од којих се кожа јежи, и то у дивљој разуданости, то је очигледна чињеница”. (Писац наводи савремене извештаје из тога доба. За припаднике једне друге народности каже “да су и они баш исто тако поступали као Хрвати”. Ови су, дакле Хрвати мерило свирепости!).

Каим, I, 350: “. . . Читави пукови бацише оружје, да би умакли мачу кирасира и Хрвата који је брзо и љуто беснео. . . Саксонски логор постаде пленом Хрвата. . .”

II, 35: “Један велики, напредни протестантски град претворен у једну једину гомилу рушевина; његови становници, са изузетком малог броја којима је успело да побегне, покопани под рушевинама . . . једно дело достојно Нероновог варварства. . .”

II, 71 (Баварска око Нирнберга): “Пошто је краљ (Густав Адолф) очекивао појачања, сматрао је да градске залихе треба што је могуће дуже задржати. Због тога је слао своје драгоне у околину да са села доносе храну и крму. Често су ови наилазили на Хрвате који су такођер ишли у реквизицију, и тако би настале честе кавге које би некад порасле до већих борба, јер би обично обе стране добиле помоћ. — Овим крстарењем и пљачкањем претворена је читава земља до десет и дванаест сати унаоколо у пустош”.

II, 82: “Валенштајн поведе уједињену фридландско-баварску војску преко Форххајма прво на Бамберг. И овај град и Бајрут беху заузети. Страшна је била пустош, коју је на овом походу извршила фридландска солдатеска. Ништа није поштеђено: Валонци и Хрвати су се такмичили у слепом беснилу разарања.”

II, 99: “У борби код Прага војевао је Папенхајм као пуковник на челу једног пука са храброшћу чије најречитије сведочанство показују двадесет рана које су његово тело покриле. На изглед мртав, он је остао на попришту и баш су се спремали Хрвати који су около тумарали, да га опљачкају, кад га неколико баварских војника још благовремено отргоше из руку пљачкаша”.

(Напомена: Папенхајм је био командант и Хрвата, борац на њиховој страни. За њега каже Каим да је “ван сваке сумње био најхрабрији борац свога времена” — II, 100).

Још а много места у књизи Каима спомињу се пљачке Хрвата (II, 94, 97 итд.). Он наводи и једно писмо Густава Адолфа Изборном кнезу Брандебуршком, где и. о. стоји: Крвопролиће у Магдебургу, у коме је нестало толико много хиљада недужних душа услед тираније непријатеља.”

26.

У Немачкој историји, у редакцији Штакеа²⁶), прво неколико речи о Магдебургу, а затим о војскама уопште које су у Тридесетогодишњем рату учествовале.

II, 241: “...Ускоро царски потпуно заовладаше градом: пљачкање и отимање, убијање и срамоћење започе у свом ужасу: Неумерно, нечовечно се беснело. — Док се распуштена солдатеска намиривала по улицама и кућама за толике дане без славе, букну пожар..... Иако се сад одустало од тога да се рушење града стави на терет Тилију, то он мора ипак бити за свирепости својих војника, које није умео да обузда, у пуној мери учињен одговорним.”

II, 287: “Војске су, ако се изузме шведска у свом првобитном саставу, биле састављене од припадника готово најјразноврснијих нација: под Страдиотима беху јамачно и Мухамеданци; најомрзнутији били су Хрвати Није застава, на коју се свакако заклињало, повезивала војску, већ жеља за пљачком: због тога се без предомишљења прелазило са једне стране на другу; после изгубљене битке војници би се разбежали у масама и онда на своју руку пљачкали и крали”...

27-31.

Још неколико кратких помена и карактеристика поступка у Магдебургу.

Гиндели у Историји Тридесетогодишњег рата²⁷), II, стр. 199, каже између осталог: “Сад настаде купање у крви које се језивије не може замислити. Војници и њихове жене, грађани са супругама, дечаци и девојчице, младо и старо, све је било без милосрђа заклано. Један део грађана није хтео да сачека ову судбину и био је решен да рађе пропадне под рушевинама свога града него да поднесе ропство које му прети”.

У Енциклопедији нове историје (уредник Хербст²⁸), III том, стр. 419, само се оволико укратко каже: “У 9 сати беше град у власти Тилија, тада започе пљачкање чији ужаси пркосе свакоме опису”.

У историји новијег доба од Оскара Јегера ²⁹⁾ каже се о Магдебургу: “Од разрушења Троје и Јерусалима, како је саопштио Тили Цару, није заиста било више једно овакво рушење”.

Менцел каже у Немачкој историји ³⁰⁾ III том, стр. 166 и сл.: “Магдебург је био после очајног отпора ипак на јуриш освојен од Тилија 1631. Бес католика против ове архилутеранске вароши био је безграничан. Ништа није поштеђено, сав лепи град је у пепео претворен, и све је побијено: људи, жене и деца, око 30.000 лица. . . Једно страховито клицање испунило је католичку Немачку”...

Фон Хуртер у Историја Валенштајна³¹⁾, стр 47/48: “Савезничка војска је још једанпут, код стравичног заузећа Мадгебурга, доказала да је привикнута на бољу дисциплину. Јер није она, већ су Валонци и Хрвати и они што су следовали заставама Папенхајмовим починили страховита зверства, а ови су (савезници) често показивали своју одвратност и претварали у самилост према жалосној судбини становништва”.

32.

У великој историји Тридесетогодишњег рата од Георга Винтера³²⁾ тек се на крају дела, трећа књига, третира питање жртава становништва у целом рату и спомињу се недела војске. На страни 613 каже да су губици становништва понекад претерано изношени. Али, додаје даље, “неколико појединачних навода изгледа да су тачни. Тако се саопштава да је у Гермерсхајму све што се још затекло од грађана и војника, од жена и деце, све било поклано од Хрвата који су били престали бити људи кад су град заузели”.

На следећој страни каже писац да већ према изнетим појединостима у оно време је био отпао код подивљале плаћеничке војске (а таква је била цела војска) сваки осећај човечности. “Ако те хорде нису нашле у једном месту толико залиха новца и животних намирница колико су очекивали, или ако су претпостављале да су неке залихе од њих сакривене, нису онда устудали од најгорих мучења становништва, у којима су ускоро постигли једну жалосну виртуозност. Стрељали су људе у колена и онда им стругали ноге, пилили голенице, правили урезе у табане и онда сипали со у њих, одрезивали рамење са плећа, догађало се чак да су деца у присуству родитеља жива бацана у пећ. Притоме су овде, као и свуда где су ове хорде газдовале, бивале жене у масама жртве животињских прохтева

одљуђене солдатеске. Жене и девице бивале су у присуству њихових мужава и отаца, понекад на отвореној улици срамођене, чак и бремените којима су у бестијалној жестини сечене дојке нису биле поштеђене . . .”

33.

У тези Бувијеа о војничком животу за време Тридесетогодишњег рата изашлој у Женеви за време Првог светског рата³³), стоји на стр. 30:

“Пошто су њихове (хрватске) патроле пустошиле некад околину овог града (Филипсбурга), као што су 1629 облетали око Магдебурга, узнемирывајући предстраже, пљачкајући путнике и сељаке” итд. . . .

34.

У стручном војничком приказу Ј. Хаилмана о начину ратовања у Тридесетогодишњем рату, изашлом 1850³⁴), има такође о Хрватима помена (за њега каже Балог да је “ратни извештач првог ранга”):

Страна 270: “Заробљеници су били и од стране царских и од стране Швеђана човечније третирани него у почетку Низоземског рата. Често су измењивани (давани у замену) заробљеници човек за човека или чин за чин. За преостатак на једној или другој страни плаћана је откупнина. Понекад су у масама и без откупнина давани заробљеници на обе стране. Заробљени прости војници обављали су редовне послове; официри су чешће пуштани на часну реч да извесно време неће ратовати против једне или друге силе. Заробљени Хрвати су слати у Шведску да раде у рудницама, јер они нису од Швеђана сматрани као војници због њихових разбојништва”.

Стр. 364 (Битка код Лицена, нов. 1632): “Овде је требало сузбити царске кирасире и Хрвате. . . Са жестином изврши именовани пуковник краљевску заповест. Он је кирасире разбио а лаку коњицу Хрвата и Маџара под Изоланијем нагнао у бекство. Ови су пак искористили бег да, по свом обичају, нападну шведску комору код Мојхена. Због тога пређоше јарак, мимоиђоше шуму, и баш беху спремни да нападну комору и мунициона кола, кад дојездише Швеђани . . . и ове људе жељне пљачке натераше на брзо скретање. . .”

Још на неколико места спомиње пљачкашки дух Хрвата (стр. 392 итд.).

У једној другој књизи^{34a}), Хаилман наводи познату анекдоту како на једном попришту лежи рањен јунак без свести. Хрват му прилази и хоће због прстена да му отсече прст. Овај се буди и то види. Итд.

35.

Овај историски део закључићемо са неколика пасуса из студије Аладара Балого о Хрватским аркербузирима³⁵) (то је била лака коњица, у којој су Хрвати махом служили). Балого је био крајем прошлог века професор Нове историје на Универзитету у Пешти. Иако Маџар, он је преузео био да Хрвате оправда од многих приговора за њихово држање у Тридесетогодишњем рату. Па ипак, и он сам износи следеће:

Страна 38: “Валенштајнови хрватски аркербузири тако су рђаво име стекли у Тридесетогодишњем рату, да је тада име Хрват било синоним са разбојником” . . . “овај одред војске био је означаван као **пљачкајући лоповски олош**” . . .

Страна 39: “Тако ми видимо да ова лака коњица, сасвим свеједно дали Хрват, Маџар или Пољак, пустоши свуда, и да се Валенштајн увек, ако хоће да застраши или један већи комад земље да сагори и спржи, само на ове обраћа. Он пише једанпут Арнину: “Ако је до ватре, онда увек држите у припреми толико Хрвата, Маџара и Пољака који ће . . . целу земљу . . . претворити у пепео. . .”

Стр. 34: “Густав Адолф је у својој коњици распоредио такођер пешаке и драгоне да би онемогућио нападе Хрвата које је тако мрзео. . .”

Стр. 40: “Бестијалиост Хрвата при заузећу Магдебурга чини да се човеку кожа жежи, она је до одвратности гнусна. Жене, деца и старци су убијани а град запаљен...”

IV. ХРВАТСКИ ПОДВИЗИ ИЗ ТРИДЕСЕТОГОДИШЊЕГ РАТА У ЛЕПОЈ ЛИТЕРАТУРИ

Хрватско држање и подвиге њихове војске у Тридесетогодишњем рату нису описали само историчари већ и књижевници. И то многи: когод се бавио овим ратом није могао а да се не дотакне срамних дела Хрвата. А тај рат је дао повода за многе књижевне творевине. Ко ће их све пронаћи? Било би несумњиво за нашу општу ствар корисно кад би се што више ових дела пронашло и њихови карактеристични ставови цитирали.

Ја то могу учинити само са неколико дела на која сам случајно наишао. Ова дела спадају заиста у ону грану писмености која се у науци зове белетристика или лепа књижевност. Ту спадају по форми. По ономе што о Хрватима износе, свакако не заслужују епитет “лепи”.

36.

Прво ће се овде навести један од највећих немачких и светских песника: Јохан Кристоф Фридрих фон Шилер, у литератури познат просто као Шилер (свега је један песник Шилер, као и један Гете).

Шилер није само као историчар већ и као песник описао улогу Хрвата у Тридесетогодишњем рату. И ти подаци морају бити овде наведени. Као песник оставио је Шилер једну масу поема, драма, епоса. Сиже је узимао из свих народа. У сваком народу је наилазио на нешто племенито што се да песнички обрадити и овековечити. Нека само ови наслови његових великих спевава покажу колико је био многостран и козмополита: Богови Грчке, Јованка Орлеанска, Марија Стјуарт, Дон Карлос шпански инфант, Месинска невеста, Вилхелм Тел (Швајцарац), Валенштајн итд. У овој последњој “драматској песми”, како је сам назива, овековечени су и Хрвати.

Шилер није могао да одоли свом песничком нагону да извесне догађаје из тридесетогодишњег рата необради и у стиховима. Тако је настала његова драматична песма “Валенштајн”, у ствари трилогија, три посме заједно скупљене. Прва се зове Валенштајнов логор, друга Пиколомини (оба Пиколо-

минија), трећа Валенштајнова смрт. Овај велики војсковођа био је са више страна заслужан да се песнички обради. И Шилер је то учинио како је само он умео. Та је песма толико лепа да се још и данас приказује као драма на многим европским позорницама.

У тој драми Шилер није могао да мимоиђе Хрвате. На неколико места их, разуме се епизодно, али ипак карактеристично спомиње. Тиме их је више овековечио него у својој Историји.

Овде ће ти ставови бити цитирани. Они су преузети односно преведени из исте збирке Шилерових дела (четврти део одн. четврта свеска³⁶), али су цитати означени према чиновима и појавама, тако да се могу пратити у сваком издању.

Своју трилогију “Валенштајн”, у којој се износе подвизи Хрвата, Шилер је радио на основу строгих историских извора, чијем је проучавању посветио више година. Може понеки детаљ бити песнички дочаран, али је сваку етничку и војну групу карактерисао према њеном стварном понашању, према њеном држању и владању, према основном ставу који је у борби и ван борбе показала. У читавом том конгломерату разних нација и група, ниједна није тако негативно обележепа као хрватска. Уосталом пустимо песника да сам говори.

Већ у првом чиу “Валенштајновог логора”, трећа појава, наилази један Хrvat са огрлицом. Један (истакнути) стрелац га пита чим се овај појавио: “Јели, Хrvat, где су украо ту огрлицу? Ја ћу, да ти је откупим. Теби и онако ништа не треба. Даћу ти за њу два мала пиштоља”. Хrvat тврди пазар, мало му је. Окреће ђердан према сунцу и каже: “Од перла је и племенитог метала. Гледај само како се сјаји на сунцу!” Напоследку се ипак трампише.

У шестој појави замера вахтмајстор или, да се изразимо хрватски, “стражмештар” тзв. ловцима (род оружја) да се нису добро поднели на подручју Сале и Мајсену; тамо их баш нико не хвали. Али други ловац прекида вахтмајстора доста опором: “Море, ћути! Шта то значи? Та Хrvat је сасвим друкчије поступио; он је нама оставио само да пабирчимо”. А само неколико минута иза тога прича тај исти Други ловац шта су они, Ловци, радили тамо где су ратовали и логоровали. Описује све потанко и завршава: “У пределима кроз која смо прошли причаће деца и њихова деца стотине и стотине година о

Холку (команданту) и његовим четама”. Па ипак, сам рече мало пре да је то просто ситница према ономе што су Хрвати радили.

У осмој сцени замера један фратар капуцин војницима шта све раде. Дугачке су те замерке, износе више од сто стихова. Довољно је овде превести неколико завршних стихова: “Још једна заповест, не кради! Ви њу испуњујете по слову, јер ви односите све отворено. Од ваших шапа и грабежљивих покрета, од ваших практика и опаких смицалица није ни новац довољно заштићен у сандуку, није ни теле сигурно у крави; ви односите и јаја и кокош усто”.

У једанаестој појави разговарају војници о рату и војничким врлинама. Нарочито се за те врлине залаже Први кирасир. Он сматра да војник мора да саосећа, да је племенит итд. Иначе нек се мане посла и нека остави војску. Директно он каже: “Та морам нешто више да важим или ћу дозволити да ме бију као што чини Хрват, и онда морам сам себе да презирем”.

Тако су у првом делу драме окарактерисани Хрвати од песника Шилера. Они се ту појављују директно, јер се радња догађа у самом логору Валенштајнових најамника. У осталим деловима драме “Валенштајн” не учествују Хрвати директно, већ само њихов непосредни командант, генерал Изолани. О њима се ипак понешто посредно чује.

У другом логору (Пиколомини), опет сасвим у почетку (прва појава првог чина) наилази баш пред скуп војсковођа у Пилзену генерал Изолани. Маршал Ило му примећује: “Ви долазите нешто доцкан, али ипак долазите. Дугачак пут грофе Изолани, оправдава Ваше задоцњење”. А Изолани одговара: “Ми не долазимо празних рука. Било нам је достављено да је код Донауверта на пролазу један шведски транспорт са шест стотина кола. Хрвати га сачекаше и ето Вам га!” “Баш нам је добро дошао — одговара маршал Ило — да нахрани ову скупштину”. Шилеру је било и овде стало да нагласи главно занимање хрватских “војника” у Тридесетогодишњем рату.

У другој појави жали се царев изазсланик (контролор) на стање касе и препоруча штедњу. Изолани мисли да стање није тако очајно, да није још све злато прековано. На то му одговара Квестенберг: “Хвала Богу, бар нешто мало још је склоњено од — прстију Хрвата!”

То је свега речено о Хрватима у Шилеровом Валенштајну. Кад се завеса подигне, одмах се истиче лоповлук Хрвата. То није све, али је то доста. О самом делу и његовој вредности, пустићемо да говори један странац, такођер један од најнознатијих писаца света, главом Карлајл. Ево што он каже о драми Валенштајна³⁸):

Страна 139: “Валенштајн је Шилерово најсјајније дело”.

Стр. 168: “Трагедија Валенштајн је несумњиво највеће драматско дело XVIII века. Француска се није чак ни у дане Корнеја подигла до Шилерове висине; исто тако не може ни Енглеска од времена Јелисавете наименовати једног драмског писца који би се са њим (Шилером) могао да сравни у снази духа и осећаја и у савршеној уметности. . . Фауст (Гетеов) упоређен са Валенштајном само је један лако набацани поетски излив”...

У напред наведеној књизи професора Балог³⁵) налазе се ова објашњења (стр. 41): “Очигледно се мора приписати опште познатим дивљаштвима Хрвата, да је њих (Хрвате) Шилер тако одвратно описао. Према његовом претстављању, сваки Хрват је у исто време разбојник. . . Шилер је изабрао баш Хрвате да их веже за срамни стуб, јер су му Пољаци и Маџари ипак изгледали још увек у извесном витештву у упоређењу са Хрватима, чије руке нису биле само оруђе дивље отимачине, него чак још убрљане крвљу жена, деце и стараца. Пошто класична дела лепе књижевности претстављају главни извор сазнања широких читалачких кругова, то успомена на овај народ живи и у литератури и у публици само кроз Шилерово претстављање. . . . Пошто је једна тако неупоредиво велико дело претстављало у дречећим бојама Хрвате као разбојнике”...

За генерала Изоланија каже Балог (стр. 14): “Јохан Лудвиг Хектор Изолано . . . беше најдрскији, а доцније, услед Шилеровог претстављања, најзлогласнији међу хрватским аркербузирима. То је, независно од узвишености песничког полета, један крупан доказ дубоких хисториских знања великог песника да он у тридесетогодишњој трагедији немачког народа изабира баш Изолана као типа Хрвата. Јер је Изолано баш исто такав претставник хрватских најамника, као што је Петнехази претставник хајдука, Тренк пандура, Или Хадик одн. Шимоњи хусара”.

Стр. 24: “Немачка и француска литература знала је само толико да су Хрвати служили под Валенштајном, да су били његови нарочити миљеници и да су ђаволски беснили.”

37.

Сада долази на ред три-четири дела у прози. Прво је дело један хисториски роман под насловом “Херцог Валенштајн у Мекленбургу”, изашло у четири свеске 1865 у Јени и Лајпцигу. Писац је Јулије фон Викеде³⁷).

Већ у почетку прве свеске писац наводи како је један млади пуковник послао два хрватска коњаника из своје пратње да силом прокрче пут кроз народ који је био путове закрчио. Дале дословно стоји: “Крда просјака побегоше вриштећи и кукајући чим спазише Хрвате, ове најгадније шинтере и напасти народа на селу, а и комора се склањала на страну проклињући и грдећи, али гомила правих ратника мање се повињавала њиховим (хрватским) настојањима. Њихов гласан повик: Место, правите место за жестоког господина пуковника грофа Штроција! налазио је (код ратника) мало обзира, а често је чак узвраћен са подругљивим подсмехом. Хрвати нису у тадашњој царској војсци заузимали један баш нарочито уважен положај, и тешко наоружани валонски кирасири, чешки аркебузири (стрелци), ирски драгони, чак и регуларна пешадија наоружана мускетом, сви су они са презиром гледали на ове лаке, неуредне руље, који су, истина при пљачкању и отимању увек први, али код напада у отвореној борби често последњи”. Кад је пуковник ипак на силу прошао кроз гомилу, млатећи пролазнике бичем, један му је кирасир у рђавом немачком језику казао: ”Ја бих господину саветовао да његове коњичке вештине овде изостави. Код његових Хрвата може бити на свом месту гажење људи коњима али код кирасира то баш не иде” итд. (стране, 14, 15 и 16 поменуте књиге).

На страни 20 описује писац логор Валенштајнове војске, све групе посебно. Пошто је описао спољни изглед Хрвата на крају логора и њихову ношњу (дуге црвене кабанице, чакшире исте боје често поцепане, кратке опанке, шубаре итд.) даје и следеће карактеристике Хрвата: “Они су уживали глас, и то не без оправдања, као најнепоштенији пљачкаши и најсвирепији мучитељи сеоског становништва у целој царској војсци”.

На страни 104 друге свеске означава писац међу осталим народима на првом месту Хрвате као људе “са необузданом суровошћу и грамзивошћу”.

38.

У једној шведској књизи од Топелиуса, под насловом “Густав Адолф и Тридесетогодишњи рат”, немачки превод из године 1880³⁸) спомињу се, сасвим разумљиво на више места Хрвати. На страни 107 описују се војске пре битке код Нирнберга и Лицена. Тамо стоји: “Читава област била је исисана од војска, и стално новим упадима набављала се храна из далека. Међу царским (војницима) истицали су се при томе Изоланијеви Хрвати?... На страни 112 говори о “дивљим Хрватима”, на страни 228 Хрвати улазе у клетву. Три заробљена шведска војника почињу говор проклињући Језуита који их је домамио у затвор са речима: “Тром и Хрвати!”, “нека те сви ђаволи носе проклети, бесчасни калуђеру”. Хрвати су успели да се са демонима успоређују, да се свет уклиња њима!

39.

Један пример из хумористичке литературе. Ради се о једној од најпопуларнијих књига на немачком језику уопште, о историском роману “Симплицисимус” од Гримелсхаузена, који је први пут изашао 1669, а после доживео безброј издања у свим крајевима где се немачки збори. Дуго се није знало за име писца, али је после са сигурношћу утврђен. Писац описује своје доживљаје из Тридесетогодишњег рата који га је затекао као малог дечка. Пошто је био изгубљен, а није знао ни своје име, назван је просто Симплициус Симплицисимус (то значи: Простак најпростији, другим речима: простачина, будала). Пошто је дело подељено на књиге и капителе, то је споредно које је издање у питању; цитираће се по унутрашњој подели³⁹).

Већ у првој књизи (капштел 4 и даље) описује се страхоте које је у поменутом рату чинила солдатеска. Као починоце он наводи “коњанике”, а коњаници су тада били углавном Хрвати (I књ. 4, 6, 14, 23; V књ. кап. 8, 40 итд.): “какви су све ужаси у овом нашем немачком рату почињени ту и тамо”.

Али има у тој књизи и директног спомињања Хрвата (нпр. II књ. 14 и 15). Он је заиста као дечко од 13 или 14 година пао у руке Хрватима и то подробно описује. Ево неколико ставова: “... утолико неко доведе, не знам ко, једну партију Хрвата

к нама. Они нас све заједно шчепаше, поставише на неке слободне сељачке коње које су тек били украли, и све нас одведоше даље. Они су, истина, били неодлучни да ли и мене да одведу собом или не, док напослетку не рече један чешки: ми ћемо узети ову будалу собом и повешћемо га господину пуковнику. Ми ћемо га, богме, метнути на коња, он разуме немачки, пуковник ће имати разоноду с њим”. Тако сам морао на коња и спознати да један једини несрећни час може човеку да одузме свако благостање и да га од сваке среће и напретка тако удаљи, да га то целог живота прати. — Иако сад Ханауовци такођер повикаше и узјаше коње, задржавши мало Хрвате чарком и давши им посла, ипак их нису могли савладати. Јер ова лака ствар (Хрват, лаки коњаник) пролазио је врло пробитачно и узе правац на Бидинген, где су (Хрвати) нахранили коње и тамошњим грађанима дали на откуп ханауске богате синчиће које су били заробили, а продали су и украдене коње и друге ствари. Одатле опет одоше, пре него је и ноћ настала а камо ли дан свануо, прођоше брзо Бидиншку шуму, упутише се курији у Фулду, а успут шћипише све што су могли да однесу. Пљачкање и отимачина није их ни најмање спречавала да се брзо крећу. Јер су они могли да раде исто што и ђаво, за кога се каже да он у исто време хода и удвара се, и нимало не издангуби. Тако ми стигосмо исту вече у манастир Хиршфелд, где су они логоровали, са једним великим пленом. Све је то било на делове издељено, ја сам припао пуковнику...

Набавка хране за коње, то није ништа друго него потуцање по селима, са тешком муком и радом, често скопчано са опасностима по тело или живот. Мора се врћи, млети, пећи, красти и узимати све што се нађе. Сељаци се подговарају и кваре, а њихове девојке, жене и кћери срамоте. А ако се то јадним сељацима не допада, или ако се осмеле да једном или другом фуражиру ударе по прсту због те работе, као што је таквих гостију било у Хесену подоста у то време, онда их ови и посечу ако их дохвате или у најмању руку пошаљу њихове куће у пламену ка небу.

Овај немиран живот ми се није ни најмање допадао и због тога сам ја желео да се повратим у Ханау, али узалуд. Најтеже ми је било што ја са момцима нисам умео добро да говорим, него су ме — тако рећи — сви гурали тамо-амо, мучили, тукли и терали”.

40.

Сада једна енглеска књига, напола белетристичка. Писац је један од најпопуларнијих светских списатеља, то је писац Робинзона Крусе Даниел Дефеу. Он се бави Тридесетогодишњим ратом у својој књизи “Успомене коњаника”, која је такођер доживела безброј издања. Овде ће се цитирати неки ставови из издања од 1910⁴⁰).

У тој књизи се на више места наводе недела која су починили Хрвати, али на њихову срећу најчешће под општим називом “царски”, “царска војска” итсл. Тако се и при злочинима у Магдебургу нигде изречно не спомињу Хрвати, већ “ди Империалист”, “ди Империал сођерс” (стр. 43). И на другом месту он ставља на терет “царских” in globo оно што остали писци приписују углавном и специфично Хрватима. Па ипак, не пропушта ни он да не спомене Хрвате изреком, јер је њих, и поред најбоље воље, немогуће изоставити у делима која износе злочине Тридесетогодишњег рата. Они су протогонисте тих злочина, други су углавном статисти.

Ево неких од тих ставова.

Стр. 67-69 (код Лајпцига): “У селу се налазио један коњички пук и нешто хрватских трупа, али се све то разбежало чим је осетило потеру, изузев три чете које, угледавши ову малу јединицу и претпостављајући да је то само претходница неке веће војске, побегоше у највећем расулу. Они су били заузели село и запленили око педесетину коња и опљачкали... Један је у ревности био повредио мога коња, али ми рече да је довео друга два. Јер је он, важећи као вођа ове јединице, уживао сва преимућства која ратни обичаји дају официру у сличним случајевима.

Мени се јако свидео извештај који ми је овај човек поднео и смејући се рекох му: “Дакле, капетане, какав сте плен донели?” “Довољан да будем произведен за капетана, господине”, рече он, “и ако дозволите, једну чету у пуној опреми такођер; јер је батаљон драгона размештен у селу по моме наређењу, до даљих упутстава”. Укратко: он извади шездесет до седамдесет златника, пет или шест сатова, тринаест или четрлаест прстена, од којих два дијамантска и један од њих у вредности од педесет долара, сребра колико је год могло стати у џеповима. Осим тога, био је довео три коња, од којих су два била натоварена пртљагом, а пратио их је један сељак кога је

био најмио да остане с њим у Лајпцигу док ме он не пронађе. “Али мени се чини, капетане”, рекох ја, “да сте ви опљачкали село а не непријатеља”. “Не, нисмо ми”, рече он, “то су за нас учинили Хрвати. Ми смо им само одузели кад су хтели да однесу”... Пошто је склонио свој новац у мој стан, упитао ме желим ли да видим његове коње и да изаберам једнога за себе. Рекох му да ћу ићи слеподне да их видим. Али је он био нестрпљив, отишао је сам и довео их. Била су три коња, од којих је један био врло добар, и судећи по опреми, свакако официрски коњ једног Хрвата. Мој пријатељ је желео да ја примим тога место онога кога је, како рече, он повредио. Ја сам до тада имао осредње коње, и тако примих овога и сиђох с њиме да видим остатак плена. Имао је три до четири пара пиштоља, два или три бошче официрског рубља и чипака, један пољски кревет, један шатор и још неколико ствари од вредности; најзад дође ред на један мали завежљај. “А ово”, рече он, “овако како стоји отео сам од једног Хрвата који је бежао са тим испод мишке”. И тако га донесе код мене у собу. Није га отварао, рече ми, али је схватио да је тај војник ово негде опљачкао и, пошто је завежљај био тежак, наравно га је узео. Отворисмо га и нађосмо да садржи нешто рубља, тринаест или четрнаест комада посуђа и у једном малом суду три прстена, једну малу бисерну огрлицу, и новца у вредности од сто долара”...

Стр. 108: “У међувремену није се могло очекивати да две такве војске, на тако малом растојању, остану неактивне. Царска војска, будући господар бојног поља, очајно је очистила терен на двадесет миља око Нирнберга. Оно што је становништво могло собом да понесе склоњено је још раније у утврђене вароши које су имале гарнизоне као заштиту, а оно што је остало све су гладни Хрвати пождерали и спалили. По неки пут су наилазили на наше људе, па су често плаћали за то”...

Стр. 115: “Враћајући се одатле према логору, набасасмо на 200 Хрвата, који су се ту налазили поради пљачке. На њима смо се наплатили за неке наше раније губитке, јер смо према њима поступили немилосрдно”...

Стр. 134: “Видео сам најцветније области Немачке сведене на праву пустош и грабљиве Хрвате како са нечовечним варварством гасе пожаре опљачканих села крвљу становништва. Да ли је то учинило да моја природа, иначе нежна, која се после повратила, отврдне, или не, не бих могао рећи”...

V. СПОМЕНИ О ХРВАТИМА У НАРОДНИМ ПОПЕВКАМА

У Тридесетогодишњем рату и, нешто доцније, о њему испевано је много песама, које су се усмено даље проносиле. Доцније су неке од тих и штампане. Те песме су махом без икакве уметничке вредности, зато су у наслову назване попевкама. Оно што их је чинило “песмама”, то је срок, рима, спољна форма. Код превода се губи чак и та особина “песме”. Па ипак, неколико њих мора бити преведено, да се види како је прости народ у крајевима где је рат вођен реагирао на догађаје. У песмама се махом говори о царским војницима, херцога Валенштајна, генерала Тилија, католицима уопште. Иако се ту углавном мисли на Хрвате, те песме су изостављене. Овде ће бити наведене само оне у којима се Хрвати изречно спомињу, или које се односе на Магдебург, где се позитивно зна која се војна група има у виду.

41.

Прве две песмице наведене код Велера⁴¹):

Стр. 210: “Штете достојне сажаљења направише Хрвати са плјачком, скрнављењем, ватром на све стране”.

Стр. 244, (песма под латинским насловом Duplex victoria, што значи Двострука победа): “Краљ је са својим Финцима усмртио многе Хрвате, они су (Швеђани односно Финци) задобили велики плен, јер су они (Хрвати) имали злата, сребра, новаца и осталих добара што су све отели у земљи Курфирста”.

42.

Неколико песама из збирке “Дитфурта⁴³):

Стр. 163: ... “ Фуј, фуј, велике срамоте коју ја морам да искажем; ја мислим да чак ни у Турској не би то нико одобравао: Помисли на колико су страна твоји дивљји Хрвати бесрамно скрнављивали мртве жене!”

Стр. 189 (Битка код Брајтенфелда): “Папенхајмовца су умели да поуче, он је отпевао мизерере; демонским Хрватима умели су да окрену цилит, они су онда скакали и цупкали као буве”...

Стр. 191 (Битка код Лајпцига); “Хрвати побегоше одатле, а за њима и влашка браћа . . .” (то су Романи).

Стр. 160 (Тили наређује): “Еј, ви Хрвати, одма овамо, ви коњаници сместа да сте дојахали! Сад Напред, напред, марширајте, војници, и извршите брзо моју заповест! Уништите огњем све што стигнете а остатак мачем, ништа, ама баш ништа не смете пропустити, него само голу страћару.

Пуцајте, бацајте огњене лопте, бодите свуда, на сваком месту! Горе, горе, на бедем, упадајте, продирите, растерујте! Сеците, не оставите да живи ни једно једино мајчино чедо. Пажња, погледајте где су и где се налазе.

Здраво да сте, ви моји војници, ви коњаници и пешаци! Ја вам наређујем и саветујем вам да се сваки мушки бори. Град вам је препуштен, и ако га освојите, не смете да оставити у животу ни чедо у мајчиној утроби”.

43.

У напред наведеној књизи проф. Балог³⁵⁾ налазе се такођер две песмице о хрватским подвизима у Тридесетогодишњем рату.

Прва је немачка (“Песма о устанку сељака изнад Енса”). Респективна строфа гласи: “Хаша, овде ми морамо да узмичемо, то ми не можемо да опростимо Папенхајму и Хрватима, то су прави неваљалци”...

Друга је на француском и налази се у рукопису у Женеви⁴³⁾. У њој стоји како персонифицирани Магдебург каже Хрватима који су га разрушили: “Ваше руке су ме пробале једном тешком раном, ја немам места на мом телу које би било без рана. Ти си несумњиво спознао, велики Херкуле и часни, оне који су ми задали тако страشان бол. То су били славонски варвари и свирепи Хрвати..

44.

Одељак из једне засебно општампане песме из доба рушења Магдебурга⁴⁴⁾. Девица Магдебург одговара шведском Краљу: “Ти погађаш храбри јуначе, Славени и Хрвати, подмуклост и препреденост издајника, они су ме тако испекли и срамотно удесили . . . они су ме оставили без части, без поноса, без града”.

45.

У књизи Густава Фрајтага, већ раније цитираног²³⁾, налазе се и неке песмице Мартина Бецигера⁴⁵⁾. Једна строфа на стр. 98 гласи: “Често ми је војник и љути Хрват стављао мач на

срце, па чак ме и комадао, али ја ипак нисам могла да умрем, никаква несрећа није могла да ме упропасти”.

46.

У песми “Пропемтикон Тиликум (пропемтикос значи грчки пропратна песма или песма растанка), у тој песми упућеној Тилијевим војницима, која је штампана у збирци Опел-Кона ⁴⁶⁾, налазе се и ови стихови:

Стр. 99: “... Ви сте из вашег рата стекли ипак рђаво име и част, најбоље је пожар и убиство, крађа и ништа више. Нема скоро цркве у земљи коју нисте обили, сами су официри са вама пузали унутра. Није готово ниједан коњ остао у штали, а и женске главе сте срамотили где сте стигли.”

У истој збирци страна 192 “Једна лепа песма о граду Магдебургу”: 1) О Магдебурже, држ се добро, ти лепо саграђени доме! Сад наилазе многи страни гости, они хоће да те протерају. — 2) Гости који овамо долазе познати су надалеко и нашироко, они прогоне Христа, они су невоља за човека — хришћанина. — 3) Они служе поповима и калуђерима; папа, то је његов Бог, Божју реч хоће да казне, они Хришћане доводе у невољу. — 4) Они доносе неправу, безбожна гомила попова. Лажљиви Хришћани, фратарске слугењаре, они хоће да те упропасте!”

Стр. 220: Жалосна песма о бедном рушењу часног и прастарог града Магдебурга, стихови 11 и даље:

“Сад лежиш испружена као једна уморена вереница, сва си поклопљена гвожђем, пепелом и крвљу, стравична, бледа, изгорена, натечена, смрдљива, поцрнела, опогањена и осрамоћена. Осрамоћена силовањем и силовањем тако продрумусана, да се сунце ужасава, а земља стреса, само небо запрепашћује.”

47.

Из напред цитиране збирке Дитфурта⁴²⁾ неколико строфа о Магдебургу. Стр. 144: “Од јада би хтело срце у мом телу да пукне, да си ти, лепотице, од девојке постала жена са насиљем, кроз такво варварско тирјанство. Више него од незнабожаца си тако округно срамоћена...”

Стр. 147: “Ко је тебе злоупотребио, његово ће име пратити љага свих времена; он носи за то терет проклетства поред свих победничких бојева...”

Стр. 150, песма Луче Магдебуршка (Fax magdeburgica), садржи, између осталих, ове стихове: “Многа невина и часна девица била је жалосно осрамоћена, а затим са огњем и мачем уништена. Много недужно дете било је угушено као псето. Крв је текла неколико сати као да би била покварена вода. — Не може да се искаже сво тирјанство, срце хоће да ми препукне, ако се сетим несреће. Никакав Турчин, ни тиранин, ни незнабожац не би могао горе да поступи. Ђаво у паклу не измишља горе пороке”. — Јели то ваљани хришћанин, богобојажљиви јунак? ...”

48.

И у напред цитираној Велеровој збирци⁴¹⁾ налазе се неки ставови о Магдебургу.

На стр. 217 постављају се питања: “Зар нисте били код Магдебурга кад су убијања вршена. Срце убица се наслађивало најслађе у дечјој крви”. Затим долазе још нека питања и напоследку ова строфа: “Ви убице а не војници, од Бога сте напуштени. Ви сте искусили како вам се може подвалити и како вас мрзети”...

На стр. 227 налазе се “две шведске песме” упућене Тилију. Ту су најпре стихови: “Реци ми, какву славу носиш одавде зато што си задобио Магдебург? Фуј, твоја је спрдња и срамота вечна, ти си ми умакао из страха”. . . Нешто мало даље: “Ти си осрамотио једну девицу, њену браћу и сестре пробуразио, њихове градове спалио, због тога доживљајеш оно што је праведно, неправда мора да се осети”...

На стр. 193 у песми под насловом “Тилијева војска” налазе се ови стихови: “Он (Тили) је имао срећу досад, јер је задобијао без отпора многу лепу земљу. Ту је тиранска рука његових војника зло поступала: са пљачком је све упропастила; свакоме је било слободно да ждере, лоче, врши скотолоштво”.

ЛИТЕРАТУРА

I.

1) Theatrum Europaeum, Oder Ausführliche und Wahrhaftige Beschreibung aller und jeder denkwürdiger Geschichten, so sich hin und wider in der Welt, fürnämlich aber in Europa und Teutschen Landen, so wol in Religions- als Prophanwesen, vom Jahr Christi 1617. bis auff das Jahr 1629. Beschrieben durch M. Joannem Philippum Abelinum, Franckfurt am Mayn, 1653.

2) Theatri Europei, Das ist Historischer Chronik ... Der Ander Theil, Zusammengetragen durch Joan. Philippum Abelinum, Franckfurt am Main, 1679 (drittenmal in Druck gegeben).

3) Theatrum historiae universalis catholico-pro-testantium, I tome, II tome, Franckfurt, 1641.

4) Bensen, Verhängnis Magdeburgs, S. 550.

5) Bensen, opus citatum, p. 559, (Bericht des Ober-Stadtschreibers Daniel Friese von Magdeburg).

6) Arma svecica, Das ist: Eigentliche und Wahrhaftige Beschreibung des Krieges so Gustavus Adolphus ... wieder die Röm. Kayserliche Mayestät Anno MDCXXXI.

7) Waahrhaffter Bericht Was massen Pappenheim Kayserl. Mayst. Obrist Feldmarschall den 4. Januarij die Stadt Magdeburg entsetzet und den 8 Jenner 1632 Jahrs wider verlassen ... Darbey ein Extrakt zweyer Schreiben sehr wol zulesen.

8) Franz Christoph Khevenhillers, Grafen zu Frankenburg... Annalium Ferdinandeorum eilfter Teil, Leipzig.

9) Le soldat svedois, 1633,, (L'auteur Mr. Spanheim.)

10) Il soldato svezzese. Historia della guerra tra Ferdinando II Imperatore, e Gustavo Adolfo Re di Svetia. Tradotto dal francese da Pompeo Bellanda Il Vecchio. In Venetia, MDCXXXIV. Presso Giacomo Scaglia.

11) Königlichen Schwedischen in Teutschland geführten Krieges I Theil. Durch Historiographum Bogislaff Philipp Kemnitz, 1648.

11a) Königlichen Schwedischen in Teutschland geführten Krieges Dritter Theil, durch Bogislaff Philip zu Chemnitz, Neue Auflage Stockholm, 1855.

11b) IV Theil, Stockholm, II Buch.

12) Samuelis Pufendorfi, Commentariorum de rebus svecicis libri XXVI, Utrajecti, 1686.

13) Eucharii Eleutherii Fax Magdeburgica. Das ist: Die Magdeburgische Welt-Fackel. (NB. Diese Schrift ist im Jahr 1632 im Druck heraus kommen und allhier, wagen besondrer Umstände, so in derselben befindlich, wiederholet.)

II.

14) Beiträge zur Geschichte des 30jährigen Krieges nebst Urkunden und vielen Erläuterungen, Nürnberg, 1790, von Christoph Gottlieb von Murr.

15) Das zerstölirete und wieder aufgerichtete Magdeburg oder die blutige Belagerung und jämmerliche Eroberung und Zerstörung der alten Stadt Magdeburg entworfen von M. Seth-Henrico Calvisio, Pastore zu Magdeburg. Magdeburg, 1727.

¹⁶⁾ Johann Christian Herchenhahn. Geschichte Albrechts von Wallenstein, des Friedländers. Ein Bruchstück vom dreissigjährigen Kries, 3 Bände (I, II, III), Betenburg, 1790—791.

¹⁷⁾ Historische Nachrichten des Hauses Pappenheim von Doederlein, 1739, S. 332.

¹⁸⁾ Schillers Werke, Zehnter Teil, Geschichte des Dreissigjährigen Krieges, herausgegeben von Hans Heinrich Zisseler, Deutsches Verlagshaus Bong et Co.

III.

¹⁹⁾ Friedrich Förster, Wallenstein als Feldherr und Landesfürst, Potsdam, 1834.

²⁰⁾ Magdeburg nicht durch Tilly zerstört. — Gustav Adolph in Deutschland. — Zwei historische Abhandlungen von Albert Heising, Berlin, 1846.

²¹⁾ Dr. Heinrich Wilhelm Bensen, Das Verhängnis Magdeburgs. Eine Geschichte aus dem 16. und 17. Jahrhundert, Schaffhausen, 1858.

²²⁾ Onno Klopp, Tilly im Dreissigjährigen Kriege, 2 Bde., Stuttgart, 1861.

²³⁾ Gustav Freytag, Bilder aus der deutschen Vergangenheit, II Teil. IV Auflage, Leipzig, 1863 (Dreissigjähriger Krieg).

²⁴⁾ Friedrich von Hurter, Wallensteins vier letzte Lebensjahre, 1862.

²⁵⁾ Franz Keym, Geschichte des Dreissigjährigen Krieges nach den Resultaten der neuen Forschungen, I Band 1873, II Band 1874 (Fraibung in Breisgau).

²⁶⁾ Deutsche Geschichte. In Verbindung mit Anderen von L. Stacke, II Band, 1881.

²⁷⁾ Anton Gindely, Geschichte des Dreissigjährigen Krieges, II. Abt. 1884.

²⁸⁾ Herbst, Enzyklopädie der neueren Geschichte, s. v. Magdeburg (Bd. III, 419).

²⁹⁾ Oskar Jäger, Geschichte der neueren Zeit (1517—1780), VI Aufl., 1903.

³⁰⁾ Wolfgang Menzel, Geschichte der Deutschen, III Band, 1827.

³¹⁾ Friedrich von Hurter, Zur Geschichte Wallensteins, Schaffhausen, 1855.

³²⁾ Geschichte des - Dreissigjährigen Krieges von Georg Winter, Allgemeine Geschichte in Einzeldarstellungen, III Hauptabteilung, III Teil, II Hälfte, Berlin 1893.

³³⁾ Auguste Bouvier, La Vie Militaire pendant la guerre de trente ans, Essai historique et bibliographique, Geneve, 1917.

³⁴⁾ J. Heilmann, Das Kriegswesen der Kayserlichen und Schweden. 1850.

^{34a)} J. Heilmann, Kriegsgeschehnisse v. Bayern, Franken etc., II Bd., I., Abt. 5, 83.

³⁵⁾ Aladar Ballogi, Wallensteins Kroatische Arkerbusiere, Budapest, 1884.

IV.

³⁶⁾ Schillers Werke, Vierter Teil, Wallenstein, Deutsches Verlagshaus Bong et Co. — Reclam, Bändchen 41 und 42.

^{36a)} Schiller von Thomas Carlyle (deutsch) im Verlag Neues Leben, Wilhelm Bomgräber, 1912.

³⁷⁾ Herzog Wallenstein in Mecklenburg, historischer Roman von Julius von Wickede, Jena und Leipzig, Hermann Costenoble, 1865.

³⁸⁾ Gustav Adolf und der Dreissigjährige Krieg von Z. Popelius, aus dem Schwedischen, Leipzig, 1880.

³⁹⁾ Grimmelshausen, Der abenteuerliche Simplicissimus, in Redaktion Emil Ermatingers.

⁴⁰⁾ Memoirs of a Cavalier, or A Military Journal of the Wars in England. By Daniel Defoe. Everyman's Library, Reprinted 1910.

V.

⁴¹⁾ Emil Weller, Die Lieder des Dreissigjährigen Krieges, Basel, 1855.

⁴²⁾ Die historisch-politischen Volkslieder des Dreissigjährigen Krieges, von Franz Wilhelm Freiherrn von Dittfurth, herausgegeben von Karl Bertsch, Heidelberg 1882.

⁴³⁾ Po podacima prof. Ballogi, pesma se nalazi u "bibliothèque publique de Geneve", u zbirci "Rec. des Pieces Curieuses", Tom, III, Fasc. 46. (Comlante entre le Roy de Suede et la Ville de Magdeburg, s. 1. 1632.)

⁴⁴⁾ Tröstliches Gespräch' Königlicher Majestät in Schweden mit der von aller Welt verlassenen nunmehr verheerten und verödigten Stadt Magdeburg, MDCXXXI.

⁴⁵⁾ Vier christliche Lieder von Martin Bötziger (in Gustav Freytag, Bilder aus der deutschen Vergangenheit).

⁴⁶⁾ Der Dreissigjährige Krieg, eine Sammlung von historischen Gedichten und Prosadarstellungen, herausgegeben von Julius Ouel und Adolf Cohn, 1862.

САДРЖАЈ

	Стр.
Предговор.....	5
I Подвизи Хрвата према савременим хроникама прве половине XVII века	7
II Према списима из XVIII века	19
III Према историским радовима из XIX и XX века	33
IV Хрватски подвизи приказани у лепој литератури	44
V Спомени о Хрватима у народним поевкама	53
Литература	57